

Makale / Article

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Yer Alan Medine Dönemi ile Alâkalı Siyer Rivayetlerinde Olayların Tarihlendirilmesi*

Ramazan Topal**

Özet

Siyer ve hadis, İslâmî ilimler arasında yöntem ve içerik açısından ortak noktaları fazla olan ilimlerdenidir. Hadis eserlerinde olduğu gibi siyer kitaplarındaki rivayetlerin senedle nakledilmesi yöntem açısından müşterek noktaya; Buhârî'nin *Sahih*'i gibi ale'l-ebvâb tarzında telif edilen hadis kitaplarındaki "Kitâbü'l-Meğâzi" bölümleri ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i gibi ale'r-ricâl türünde yazılan hadis eserlerinde çok sayıda siyer rivayeti bulunması ise içerik bakımından müşterek noktaya örnek olarak verilebilir. Bunun yanında Zührî, Ma'mer b. Râşid, Mûsâ b. Ukbe ve İbn İshâk gibi her iki ilmin önemli ortak râvilerinin rivayetlerinin hem siyer hem de hadis eserlerinde nakledilmesinin, bahsedilen müşterek noktaların oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

Genel kanaate göre hadis âlimleri itikad ve helâl-haram gibi meselelere dair rivayetlerin senedlerinde titiz davranmış; fakat fezâil-i a'mâl, terhib, terğib gibi herhangi bir hüküm koyma veya o hükmü kaldırmayı ihtiva etmeyen rivayetlerin senedlerinin değerlendirmelerinde aynı titizliği göstermemiştir. Bu anlayışın muhaddislerin siyer sahasında yazılan eserlere yönelik bakış açısını belirlediği anlaşılmaktadır. Beyhakî'nin *Delâ'il*'i gibi, başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere önemli hadis kitaplarının telifinden sonraki dönemlerde yazılan siyer eserlerinde hadis musannefâtındaki siyerle alâkalı rivayetler, kaynak olarak kullanılmaya başlanmış ve bu tarz eserlerin yazımında muhaddislerin yukarıda bahsedilen anlayışı etkili olmuştur.

Hadis eserlerindeki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına dair rivayetler, siyeri kaynak ve kapsam açısından zenginleştirmiştir. Fakat zikredilen olumlu etkinin yanında bu rivayetlerin değerlendirilmesinde esas alınacak kaideler, bunların kaynaklık değeri ve güvenilirliği ile ilk siyer kaynaklarındaki rivayetlerle tearuzu halinde takip edilmesi gereken hususlar hakkında müşterek bir kanaatin olmadığı ve bu konuda birçok farklı

* Bu makale, Prof. Dr. Casim Avcı danışmanlığında hazırlanan *Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Yer Alan Siyer Rivayetlerinin Tespiti ve Deđerlendirilmesi (Medine Dönemi)* adlı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
ramazantopal_31@hotmail.com, ramazantopal@mku.edu.tr, orcid: 0000-0002-4236-4289.

düşüncenin bulunduğu işaret etmek gerekmektedir. Hadisçiler, siyer âlimlerinin telif yaptığını, rivayetleri yeterince tenkit etmediklerini ifade etmekte ve bu yüzden eserlerinde fazlaca zayıf, münkatı ve mürsel rivayet bulunduğunu düşünmektedir. Fakat bu kanaat bazı çalışmalarda siyer eserlerindeki rivayetlerin genelini zayıf olduğu şeklinde yanlış anlaşılmış ve bu kaynaklardaki tüm bilgilerin mevsûkiyetine dair şüpheli bir yaklaşım içerisine girilmiştir. Hâlbuki İbn İshâk, Vâkîdî ve İbn Sa'd gibi siyer âlimleri güvendikleri râvilerden rivayet nakletmiştir. Dolayısıyla Taberî'nin *Târih*'inde naklettiği rivayetlerin tercihini okuyucuya ve sorumluluğu seneddeki râvile bırakma ilkesi, tüm siyer kaynakları için geçerli değildir. Bununla beraber bazı hadisçiler, yukarıda geçtiği üzere siyer kaynaklarındaki rivayetlerin yeterince tenkit edilmediğini, aynı konuda hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin ise gerekli tenkit süzgecinden geçtiğini ve bu sebeple bu rivayetlerin daha güvenilir olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre siyer yazımında hadis kitaplarındaki siyer rivayetleri esas alınmalı ve siyer kaynaklarındaki rivayetlere hadis usûlündeki sened tenkidi kaideleri uygulanmalıdır. Bu görüşün aksine sened tenkidi yerine metin merkezli bir yöntemi teklif eden çalışmalar ve Batı menşeli modern tarih metotlarına ağırlık veren araştırmaların yapıldığını da zikretmek gerekmektedir.

Siyer ve hadisin müşterek noktalarının dışında birbirinden ayrıldığı hususlar da bulunmaktadır. Siyer, Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak, olay-mekân ve sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele almaktadır. Muhaddisler, naklettikleri her bir rivayette, ilgili olayın tarihini, gerçekleştiği mekânını ve sebep-sonucunu verme ihtiyacı duymamaktadır. Çünkü hadis ilminin maksadı bunlar değil, aksine özellikle hüküm içeren sahih rivayetleri tespit etmektir. Dolayısıyla disiplinler arası çalışmalarda her ilmin kendine has hususları göz önünde bulundurulması ve yapılacak tenkit ve yorumlarda bunlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Bu makalede Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan, Hz. Peygamber'in hayatının Medine dönemiyle ilgili rivayetlerde zikredilen olayların tarihine dair kayıtlar ele alınmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere olayların tarihlendirilmesi siyerin öne çıkan özelliklerinden birisidir. Bu noktadan hareketle bir hadis kaynağı olması hasebiyle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki siyer rivayetlerinin bir siyer kaynağı olarak kullanıldığında olayların tarihlerini zikretme açısından durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin seçilmesinin en önemli sebebi, *Müsned*'in, en fazla siyer rivayetine sahip ve müteahhir siyer eserlerinde kendisine en fazla atıf yapılan hadis kaynaklarından birisi olmasıdır.

Müsned'de gün, ay ve sene gibi açık bir şekilde tarih kayıtları bulunan rivayetler yanında bu kayıtları içermeyip tarihî bilgi niteliği taşıyan her türlü rivayet de çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca *Müsned*'deki bilgilerin büyük çoğunluğunun, siyer açısından bilgi değerinin anlaşılması için siyer kaynaklarıyla mukayesesi yapılmıştır. Ayrıca herhangi bir tarih kaydı bulunmayan veya bulunsun da hangi zaman dilimine işaret ettiği anlaşılmayan olaylar hakkında da bilgi verilmiştir. *Müsned*'de tespit edilen tüm örnekler çalışmada verilmemekle beraber her bir meselede olabildiğince fazla örnek ele alınarak *Müsned*'in konu açısından durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışma neticesinde diğer hadis kaynaklarında olduğu gibi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde olayların tarihlerinin zikrinde takip edilen bir yöntem bulunmadığı tespit edilmiştir. Fakat bu, bir hadis kaynağının ilgi alanına giren bir husus olmadığı için eleştiri

konusu yapılmamalıdır. Bununla beraber *Müsned* bir siyer kaynağı olarak ele alındığında, Medine dönemi hâdiselerinin çoğunun tarihi, ilgili rivayetlerde bulunmamakta ve önemli bir kısmında ise sadece gün ve sadece ay gibi zaman kavramları ile yapılan kısmî tarihlendirmelerin zikredildiği görülmektedir. Bunlar arasında ilk siyer kaynaklarında bulunmayan bazı tarih kayıtlarının *Müsned*'de yer aldığı tespit edilmiştir. *Müsned*'deki tarih kayıtlarının yer aldığı rivayetlerin önemli bir kısmının Zührî ve İbn İshâk gibi siyer ilminde uzman kişilerden geldiği de yapılan dikkat çekici tespitlerdendir. Bu, siyer yazımında, siyerin kendine has yöntemlerine riayet edilerek hem siyer hem de hadis kitaplarının beraber kullanılması gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Ayrıca çalışmanın, siyer kaynaklarının rivayetlerinin güvenilir olmadığı öne sürülerek siyer yazımında sadece hadis kaynakları itibara alındığında, ortaya çıkacak bazı problemlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, hadis, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Medine.

The Dating of The Events in The Sira Narrations Related to The Medīna Period in Ahmad b. Hanbal's *al-Musnad*

Extended Abstract

Sīra and hadīth are among the Islamic sciences that have much in common in terms of method and content. Both sources give isnāds for the reports there are “Maghāzī” sections in hadīth sources written in the style of *‘ala’-abwāb*, such as Bukhārī’s *Sahih*, and also there are many sīra narrations in hadīth works written according to *‘ala’-rijāl* type, such as Ahmad b. Hanbal’s *al-Musnad*. Besides, common transmitters in sīra and hadīth works such as al-Zuhri, Ma‘mar b. Rāshid, Mūsā b. ‘Ukba and Ibn Ishāk probably have an effect on the mentioned similarities both in method and content.

According to the general opinion, hadīth scholars acted meticulously about the *asānīd* of the narrations on issues such as belief and halal-harām; but they did not show the same meticulousness in *asānīd* of the narrations about *fadāil al-a‘māl*, *tarhīb-targhīb*. This general opinion determined the traditionalists’ evaluation on sīra sources. The sīra reports in hadīth collections were started to be used as a source in sīra works such as Bayhaqī’s *Dalā’il* written after the compilation of important hadīth books especially *al-kutub al-tis ah*, and the above-mentioned the opinion of the traditionalists was effective in writing of such works.

The narrations about the life of the Prophet in hadīth collections have enriched sīra in terms of source and scope. However, in addition to the positive effect mentioned, it should be pointed out that there is not any common opinion about the fundamental principles in the evaluation of these narrations, their source value and reliability, and the principles to be followed in case of conflict with the narrations in the earliest sīra sources. Hadīth scholars state that sīra scholars resorted to *tafīq* and do not criticize the narrations in their works sufficiently, and therefore there are too many weak, interrupted and *mursal* narrations in their works. However, this opinion was misunderstood in some studies as if majority of the narrations in sīra works were weak in general, and thus a skeptical approach was taken regarding the authenticity of the information in these sources. In fact, sīra scholars such as Ibn Ishāq, al-Wāqidi and Ibn Sa‘d transmitted reports from the narrators whom they trusted. Accordingly, the principle that al-Tabarī leaves the choice about the narrations in his *Tārīh* to the reader and the responsibility to the narrators does not apply to all sīra sources. However, as mentioned above some hadīth scholars argue that the narrations in sīra sources were not sufficiently criticized as opposed to the narrations in hadīth sources on the same subjects which had been sifted by sufficient criticism and therefore more reliable. According to them, sīra narrations in hadīth collections should be taken as a basis for writing of sīra, and the principles of hadīth criticism should be applied to the narrations in sīra sources. Contrary to this view, there are some studies that propose a text-centred method instead of isnād criticism, and studies that focus on modern historical methods of Western origin. Apart from the common points, there are also aspects where sīra and hadīth differ from each other. Sīra presents the life of the Prophet chronologically, within the framework of the event-place and cause-effect relationship. Traditionists do not need to give this information about every event in each of their narrations. Because the purpose of hadīth is to determine the authentic narrations that contain especially legal rules. Therefore, in interdisciplinary studies, the specific aspects of each science should be taken into account, and criticism should be made accordingly.

In this paper, the events mentioned in the narrations of the Medina period of the Prophet's life in Ahmad b. Hanbal's *al-Musnad* are discussed. As mentioned above, the dating of the events is one of the prominent features of *sīra*. Seeing as Ahmad b. Hanbal's *al-Musnad* is a hadīth collection, it has been tried to determine if the historical reports in *Musnad* mention the dates of the events to make it eligible to be used as a *sīra* source. The most important reason for choosing Ahmed b. Hanbal's *al-Musnad* is that it is one of the hadīth sources that have large amount of *sīra* narrations and is one of the most quoted hadīth sources in the later *sīra* works.

In addition to the narrations that have clear historical records such as the day, month and year in *al-Musnad*, the narrations that do not have this kind of records but have historical information are also included in the scope of the study. Furthermore, the great majority of these kinds of information in *al-Musnad* given in the study were compared with *sīra* sources in order to evaluate the information hadīth sources in terms of *sīra*. In addition, information about the events that do not have any historical records or events which their exact date or period cannot be determined are included. Not all the examples determined in *al-Musnad* are given in the study, but it was tried to reveal the situation of *al-Musnad* in terms of the subject by giving as many examples as possible.

As a result of the study, as in other hadīth sources, it has been determined that there is no specific method followed in the dates of the events given in *Musnad*. However, this is not levelled as a criticism since it is not a subject of interest to a hadīth source. However, when *al-Musnad* is considered as a source of *sīra*, the dates of most of the events of the Medina period are not found in the relevant narrations, and mostly, partial datings are given such as only the day or only the month. It has been determined that some historical records that are not found in the first *sīra* sources are given in *al-Musnad*. It is one of the striking points that a significant part of the narrations in which the historical records are included in *al-Musnad* had been narrated by experts in *sīra* such as al-Zuhrī and Ibn Ishāq. This, in a way, supports the idea that both *sīra* and hadīth collections should be used together in accordance with the specific methods of *sīra*. In addition, the current study will help to better understand some of the problems that may arise when only hadīth sources are taken into account in the writing of *sīra* claiming that the narrations of *sīra* sources are not reliable.

Keywords: *Sīra*, hadīth, Ahmad b. Hanbal, *al-Musnad*, Medina.

Giriş

Olayların gerçekleştiği zamanın bilinmesi, olayların daha iyi anlaşılmasını sağlar. Eğer olayın tarihi bilinmiyorsa hâdis ile irtibatlı birçok durumun açıklanması güçleşecektir. Bunun içindir ki eski dönemlerden itibaren zamanın tayini için birçok takvim yapıp kullanılmıştır.¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan vefatına kadarki hayatını ele alan siyer, bu açıdan İslâm tarihinin ilk merhalesidir.² Dolayısıyla olayların tarihleri siyerde de önemli bir yere sahiptir. Bu sebeptendir ki siyer müellifleri eserlerinde ele aldıkları hâdiselerin tarihlerini kaydetmeye özen göstermişlerdir. Özellikle Vâkıdî bu açıdan daha çok öne çıkmakta³ ve *Meğâzî*'sinde birçok olayın tarihini gün, ay ve sene olarak detaylı bir şekilde kaydetmektedir. Benî Kaynukâ' Gazvesi'nin hicretin yirminci ayının başında (2/624) 15 Şevvâl Cumartesi günü başlayıp Zilkade'nin hilâline (1 Zilkade) kadar sürmesi,⁴ Uhud Gazvesi'nin hicretin otuz ikinci ayının başında (3/625) 7 Şevvâl Cumartesi günü gerçekleşmesi⁵ ve Hendek Gazvesi'nin 8 Zilkade Salı günü H. 5/627'de başlayıp Zilkade'nin bitimine yedi gün kala (23 Zilkade) Çarşamba günü bitmesi⁶ gibi verilen tarihler örnek olarak zikredilebilir.

Siyeri diğer temel İslâm ilimlerinden ayıran en önemli özellik, Resûlullâh'ın hayatını kronolojik olarak sebep-sonuç irtibatı ve olay-mekân ilişkisi çerçevesinde ana hatlarıyla ele almasıdır.⁷ Bu ilimlerden olup içerik ve yöntem bakımından siyerle birçok müşterek noktaya sahip hadis ilminde ise doğal olarak olayların tarihlerinin zikri ve bunların kronolojiye dikkat edilerek anlatımı gibi hususlara siyerde olduğu kadar önem verilmemiştir. Muhaddisler hadis kitaplarında siyere dair zengin bir rivayet malzemesi nakletmelerine rağmen, ilgili olayların tarihlerini çoğu zaman kaydetmemişlerdir.⁸ Daha çok bu rivayetlerde fıkıh

1 Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 13-14.

2 Ayrıca bk. Kasım Şulul, *Siyer Usûlü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 249, 255.

3 Kasım Şulul, *İlk Siyer ve Megâzî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî* (H.130-207/m.747-823) Hayatı, Eserleri Tarihçiliği ve Etkileri (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 193. Vâkıdî'nin verdiği tarihler için meselâ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409), 1/9, 10, 11, 12, 174, 176, 181, 182, 186, 193, 197, 199, 391, 395, 402, 404.

4 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/176.

5 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/199.

6 Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/440-441. Vâkıdî'nin verdiği tarihlere misal olarak ayrıca bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/9, 10, 11, 12, 131, 174, 181, 182, 186, 193, 197, 199, 391, 395, 402, 404.

7 Salahattin Polat, "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları", *Asr-ı Saâdet Dünyası (1) Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 25.

8 Bu konunun hadis ilmi açısından değerlendirildiği bazı çalışmalar bulunmaktadır.

ve akâid gibi ilimlere kaynaklık eden konu ve olayları kaydetmeye gayret sarf etmişlerdir. Meselâ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Necâşî Ashame'nin vefatına dair otuz üç rivayet⁹ bulunmasına rağmen bu rivayetlerde Necâşî'nin nerede¹⁰ ve ne zaman vefat ettiği ile alâkalı herhangi bir bilgi yer almaz. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in Necâşî Ashame'yi hayırla anıp vefatını Medine halkına duyurduğu, ardından sahâbe ile beraber diğer cenazelerde olduğu gibi dört tekbirle cenaze namazını kıldığı kaydedilmektedir.¹¹ Kısacası, rivayetlerin içeriği daha çok fıkıh ile alâkalıdır. Bu nedenle rivayetlerdeki bazı ayrıntılar bu yönde şekillenmiştir. Meselâ bir rivayette cenaze esnasında Necâşî'nin cenazesinin Hz. Peygamber'in önünde olduğu ifade edilmektedir.¹² Muhaddislerin bu eğilimi ve fakihlerin de fikhî hükümler içeren rivayetlerle meşguliyeti, siyerin başta fıkıh olmak üzere akâid gibi konularla alâkalı rivayetlerinin erken dönemden itibaren yeterince tenkit süzgecinden geçmesini sağlamıştır.¹³ Hadis ilmindeki amaç yukarıda işaret edildiği üzere akâid, fıkıh gibi ilimlerde delil olarak kullanılmak üzere hüküm içeren sahih rivayetleri tespit etmektir. Dolayısıyla hadis eserlerinde yer alan siyerle alâkalı rivayetlerin çoğunda bahsedilen olayın tarihinin verilmemesinin, ilimlerin kendine has özelliklerinden kaynaklandığının farkında olunmalıdır. Bu nedenle hadis kaynaklarında bir siyer eserinde olduğu gibi detaylı tarihlerin zikredilmesinin beklenmesi isabetli bir yaklaşım olmaz.

Günümüzde siyerle hadisin aralarındaki sıkı irtibatın olumlu yönleri ihmal edilip bu ilimlerin kendine has usûlleri dikkate alınmadan bazı çalışma ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bazı çalışmalarda hadis usûlü kaidelerinin aynı şekilde tarih ve siyere uygulanması gerektiği belirtilirken,¹⁴ buna mukabil Ekrem

Meselâ bk. Fuat İstemi, "Rivayetlere Kaynaklık Eden Olayların Meydana Geldiği Zaman ve Mekanın Muhaddisler Açısından Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 10/48 (2017), 740-748; Fuat İstemi, "Rivayetlerde Nakledilen Zaman-Mekân ve Olay Örgüsünün Tespitine Verilen Önem Açısından Hadisçilerin ve Tarihçilerin Yöntemlerinin Karşılaştırılması", *Hadis ve Siyer Araştırmaları (Dergi)* 3/1 (2017), 9-40.

9 Bu rivayetlerin bir kısmı için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 14/244; 15/406, 413; 22/56; 26/68-69; 33/165.

10 Huzeyfe b. Esîd el-Gifârî'den gelen bir rivayette Necâşî'nin o esnada Medine'de bulunmadığı belirtilir. Fakat bu rivayette de nerede vefat ettiği zikredilmez. Rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/68.

11 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/167-168, 218; 26/68; 31/522, 552; 33/121, 166, 209; 38/248.

12 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/209.

13 Ayrıca bk. Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 71.

14 Meselâ bk. Polat, "Siyer'in Neliği", 33.

Ziyâ Umerî bazı çalışmalarda sened tenkidi yerine¹⁵ Batı merkezli modern tarih yöntemlerine ağırlık verildiğini ifade etmektedir.¹⁶ Bu tarz görüşlerin temelinde genellikle hadis kaynaklarının mı yoksa tarih kaynaklarının mı daha güvenilir olduğu tartışmasının bulunduğu söylenmektedir. Bu konudaki geleneksel görüş, hadis kaynaklarının daha güvenilir olduğudur.¹⁷ Bunların haricinde tarih veya siyer rivayetlerinin senedlerine hadis usûlü kaidelerinin uygulanarak bunların sıhhat derecelerinin tespit edilmesi; bununla beraber siyerin kendine has usûllerinin dikkate alınmasını teklif eden çalışmalar¹⁸ da bulunmaktadır.¹⁹ Bu ve benzeri görüşler, diğer görüşlere nazaran usûl ve kaynak açısından müşterek özellikleri fazla olan siyer ve hadisin²⁰ birbirinden istifade etmesini olumlu yönde etkileyen verimli çalışmaların yapılmasına vesile olacaktır. Fakat İbn İshâk²¹ ve

15 Hadis sahasında, cerh-ta'dil kaidelerinin günümüzde artık yeterli olmadığı ve onun yerine yeni bir usûl inşa edilmesi gerektiğini iddia eden bazı çalışmalar bulunmaktadır. Meselâ bk. Mehmet Apaydın, *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2018), 86-87.

16 Ekrem Ziyâ' Umerî, *es-Siretü'n-nebeviyyetü's-sahîha muhâvele li-tatbîki kavâ'idil-muhaddisîn fi nakdi rivâyâti's-sireti'n-nebeviyye* (Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1415), 1/53; Ekrem Ziyâ' Umerî, *Medine Toplumuna*, çev. Nureddin Yıldız (İstanbul: Risâle Yayınları, 1988), 9, 30.

17 Bünyamin Erul, "Siret ve Tarih Kitaplarının Hadis İlmi ile İlgisi", *Asr-ı Saâdet Dünyası (1) Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 167.

18 Umerî, *es-Sire*, 1/70; Umerî, *Medine*, 41; Şulul, *Siyer Usûlü*, 263-264. Bu görüşe sahip olanlardan Ekrem Ziya Umerî, bilhassa sahih hadis kitaplarındaki siyer bilgilerinin siyer yazımında temel alınmasını, zira bu rivayetlerin siyer ve genel tarih kitaplarındaki bilgilere göre esaslı sened ve metin tenkidine uğradığını düşünmektedir. Bk. Umerî, *es-Sire*, 1/50; Umerî, *Medine*, 31.

19 Bu görüşler haricinde hem siyer hem de hadis kaynaklarındaki rivayetlerin aslında sahte lduğu ve bu rivayetlerin büyük bir kısmının ilk dönemlerdeki dinî, toplumsal ve tarihî gelişmenin bir ürünü olarak kabul ederek İslâmî rivayetlerin kahir ekserisini inkâr eden oryantalist bakış açısı da bulunmaktadır. Ignaz Goldziher bu görüşün öncüsü konumunda olup kendisinden sonraki oryantalistleri etkilemiştir. Bununla beraber oryantalistler İslâmî rivayetlerin kaynağı ve güvenilirliği hususunda birbirinden farklı fikirlere sahiptir (Sezgin, 1957, 19-21, 26). Goldziher'in öncülüğünü yaptığı bu görüş tenkit edilmiş ve İslâmî rivayetlerin daha eski yazılı kaynaklarının olduğu ortaya konulmuştur. Bu konuda tafsilatlı bilgi için bk. M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: Otto Yayınları, 2019). Goldziher'in görüşünün bir eleştirisi için bk. Talat Koçyiğit, "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/ (1967), 43-55. Fakat bu görüş siyer-hadis irtibatı konusunda doğrudan alâkalı olmadığı için burada ele alınmamıştır.

20 Seyyide İsmail Kâşif, *Mesâdirü't-târîhi'l-İslâmî ve menâhicü'l-bahs fih* (Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1403), 33.

21 İbn İshâk'ın *Siret*'inin bazı özellikleri için bk. Abdülazîz ed-Dürî, *Neş'etü ilmi't-târîh*

Vâkıdî gibi müelliflerin çalışmalarının onların kendi usûllerine göre şekillendiği ve genel olarak tercih ettikleri rivayetlerin eserlerinde yer aldığı vakası ihmal edilmemelidir. Meselâ Vâkıdî'nin *Megâzi*'sinde genellikle tercih ettiği rivayetleri kaydettiği²² ve siyer hâdiselerinin tarihlerine dair nadiren farklı haberlere yer verdiği ve bunun onun bu sahayı iyi araştırdığına ve verdiği tarihlerin doğruluğundan emin olduğuna işaret ettiği belirtilmektedir.²³ Dolayısıyla Taberî'nin *Târih*'inde naklettiği rivayetlerin tercihinin okuyucuya ve mesuliyeti seneddeki râvilere bırakma ilkesi,²⁴ diğer siyer veya tarih eserlerinde geçerli olduğu düşünülmemelidir. Geçen yüzyılda ve günümüzdeki bazı çalışmalarda bu hataya düşüldüğü görülmektedir.²⁵ Dolayısıyla olabildiğince genelleme yapmaktan kaçınılmalıdır. Buna benzer durumlara sahip ilimlerin kendine has yöntemleri dikkat alınarak yapılan disiplinlerarası çalışmalar daha sağlıklı ve ilmi olacaktır. Bu vakia, siyer ve hadis gibi usûl ve muhteva açısından müşterek noktaları fazla olan disiplinlerde daha çok önem arz etmektedir. Bu çalışmada işaret edilen noktalara riayet edilerek Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Medine dönemi ile alâkalı siyer rivayetlerinde bahsedilen olayların tarihlerine dair kayıtlar, Taberî'nin vefat tarihi olan hicrî 310/923 tarihine kadar telif edilen siyer kaynaklarıyla²⁶ mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu tarihle sınırlandırılmasında, Taberî sonrasında telif edilen eserlerin, Taberî'nin *Târih*'i dâhil olmak üzere bu tarihten önce yaşayan İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi müelliflerin eserleri esas alınarak telif edilmesi etkili olmuştur.

Çalışmanın ana kaynağı olan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, hadis kaynakları arasında nicelik ve nitelik bakımından siyere dair en fazla malzemeye sahip kaynaklardan birisidir. Bunda *Müsned*'in hacminin geniş olmasının etkili

inde'l-Arab (Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezü Zâyed li't-Türâs ve't-Târih, 1420), 32-33; 'Umerî, *es-Sîre*, 1/59, 60; Fuat İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 92.

22 Tafsilatlı bilgi için bk. Şulul, *Vâkıdî*, 188-194.

23 Şulul, *Siyer Usûlü*, 47.

24 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk ve sılatü tarihi't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1387), 1/7-8.

25 Taberî'nin *Târih*'inde bahsettiği usûlünün diğer siyer ve tarih eserlerinde takip edildiği şeklindeki görüş için meselâ bk. M. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler* (İstanbul: Endülüş Yayınları, 1991), 14; Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği*, 179; İstemi, *Tarih ve Hadis Metodolojileri*, 122.

26 Burada kastedilen eserler genellikle İbn İshâk'ın günümüze eksik bir şekilde ulaşan *Sîret*'i, Vâkıdî'nin *Meğâzi*'si, İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si, İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ı, Halife b. Hayyât'ın *Târih*'i, Belâzürî'nin *Ensâb*'i, Taberî'nin *Târih* ve *Tefsir*'idir. İhtiyaç halinde diğer kaynaklara müracaat edilecektir.

olmasının yanında farklı nedenler de etkilidir. Ahmed b. Hanbel'in Vâkîdî²⁷ haricindeki Zühri,²⁸ Ebû İshâk es-Sebîî,²⁹ Mûsâ b. Ukbe,³⁰ Süleymân b. Tarhân³¹ ve Ma'mer b. Râşid³² gibi birçok siyer âlimini sika ve İbn İshâk'ı hasenü'l-hadis³³ kabul etmesi ve buna binaen *Müsned*'inde Zühri,³⁴ Ma'mer b. Râşid,³⁵ İbn İshâk,³⁶ Urve b. Zübeyr³⁷ ve Ebû İshâk es-Sebîî'nin³⁸ çok sayıda rivayetini yer vermesi, İbn İshâk'ın *Sîret*'inin İbrâhim b. Sa'd nüshasını önemli bir oranda *Müsned*'inde nakletmesi ve Ahmed b. Hanbel'in fıkıh anlayışında hadisin önemli bir yere sahip olması³⁹ gibi sebeplerin *Müsned*'de yer alan siyer rivayetlerinin sayısını artırdığı

27 Ahmed b. Hanbel'in Vâkîdî'yi tenkit ettiği hususlar için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 4/24-25, 26.

28 Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, ed. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 5/335.

29 Bk. es-Seyyid Ebü'l-Me'âtî en-Nûrî vd., *Mevsû'atü akvâli'l-imâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadis ve 'ilelihi* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1417), 3/105.

30 Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422), 2/476.

31 Bk. Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 12/8.

32 Bk. es-Seyyid Ebü'l-Me'âtî en-Nûrî vd., *Mevsû'at*, 3/381.

33 Bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/20; Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 24/414.

34 Zühri'nin *Müsned*'de 44'ü Mekke dönemi ile alâkalı toplam 324 yer almaktadır. Bazı rivayetleri için meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/198-202; 13/307-310; 39/505.

35 Ma'mer b. Râşid'in *Müsned*'de 33'ü Mekke dönemine dair toplam 172 rivayeti yer almaktadır. Bazı rivayetleri için meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/330; 26/192; 36/101-102.

36 İbn İshâk'ın *Müsned*'de 18'i Mekke dönemi ile alâkalı toplam 179 rivayeti yer almaktadır. Bazı rivayetleri için meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/51-53; 30/256-257; 39/290-291.

37 Urve b. Zübeyr'in *Müsned*'de 36'sı Mekke dönemine ait 159 rivayeti yer almaktadır. Bazı rivayetleri için meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/212-220; 42/471; 43/384-385.

38 Ebû İshâk es-Sebîî'nin *Müsned*'de 25'i Mekke dönemine dair toplam 136 yer almaktadır. Bazı rivayetleri için meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/343-344; 27/193; 30/474.

39 Ahmed b. Hanbel'in fikhî bir hüküm verirken hadise verdiği değerini daha iyi anlaşılması için bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-'âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhim (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411), 1/24-26.

düşünülmektedir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin içerdiği siyer malzemesinin, eseri önemli bir siyer kaynağı haline getirmesine rağmen, diğer hadis eserlerinde olduğu gibi *Müsned*'deki Medine dönemine dair siyer rivayetlerinde çoğunlukla olayların tarihlerinin verilmediği görülmektedir. Verilen tarihlerin de keyfiyeti, rivayetlerin içeriği ve râvilerine göre birbirinden farklılaşmaktadır. Genel olarak bakıldığında olayların tarihlerinin zikredilmesi veya *Müsned*'deki Medine dönemi ile alakalı siyer rivayetlerinin tamamı düşünülerek olaylara tarih verilmesinde öne çıkan özellikler aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.⁴⁰

1. Gün, Ay ve Sene Gibi İfadelerin Tarih Olarak Kullanılması

Müsned'de gün, ay ve sene gibi ifadeler bazı olayların tarihlendirilmesinde kullanılmaktadır. Bazı olayların tarihleri, ilgili rivayetlerde sadece gün olarak kaydedilmektedir. Mûte Savaşı'na Medine'den Cuma günü çıkılması,⁴¹ Mekke'nin Cuma günü fethedilmesi,⁴² Tebük Gazvesi için Perşembe günü Medine'den çıkılması,⁴³ "Kırtâs Hâdisesi"nin Perşembe günü meydana gelmesi,⁴⁴ Hz.

40 Karşılaştırmalar yapılırken ilk dönem siyer kaynaklarındaki bilgiler çoğunlukla dipnotlarda verilecektir. Böyle bir yöntemin izlenmesinin sebebi, konu açısından Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin durumu ve değerinin daha açık bir şekilde ortaya konulmasıdır.

41 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/431. Siyer kaynaklarında Mûte Savaşı'nın Cemâziyelevvel 8/629 tarihinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/6; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/373; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/128; Halife b. Hayyât, *Târih*, 86-87; Taberî, *Târih*, 3/36.

42 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/473. Siyer kaynaklarına göre Mekke'nin fethi 8/630'da Ramazan'ın bitimine 10 gün kala (19 Ramazan) gerçekleşmiştir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/873, 889; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/389, 399; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/137; Halife b. Hayyât, *Târih*, 87; Belâzürî, *Ensâb*, 1/353; Taberî, *Târih*, 3/50. Vâkıdî ve İbn Sa'd fethin Cuma günü gerçekleştiğini belirtmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/873, 889; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/137.

43 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/58, 59; 45/159; 45/150. *Müsned*'de Tebük Gazvesi'ne Perşembe günü çıktığına dair rivayetler Zührî'den nakledilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 25/58, 59; 45148-156, 159). Zührî'nin bir rivayetini Ma'mer b. Râşid rivayet etmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 25/58). Siyer kaynaklarında Tebük Gazvesi'nin Receb 9/630'da gerçekleştiği belirtilmektedir (Vâkıdî, 1409, 1/7; İbn Hişâm, 1375, 2/515; İbn Sa'd, 1388, 2/165; Belâzürî, 1417, 1/368; Taberî, 1387, 3/100). Vâkıdî ve İbn Sa'd gazveye bir Perşembe günü çıktığını kaydetmektedir (Vâkıdî, 1409, 3/997; İbn Sa'd, 1388, 2/167). Halife b. Hayyât da gazvenin 1 Receb'te gerçekleştiğini belirtir. Bk. Halife b. Hayyât, *Târih*, 92.

44 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/409. Siyer kaynaklarında "Kırtâs Olayı"nın Perşembe günü meydana geldiği belirtilmektedir. Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/242, 244; Belâzürî, *Ensâb*, 1/562; Taberî, *Târih*, 3/192-193.

Peygamber'in Pazartesi günü vefat etmesi⁴⁵ ve Çarşamba gecesinin son kısmında⁴⁶ veya ortasında⁴⁷ defnedilmesi gibi bilgiler bu konuya misal teşkil eder. Verilen örneklerdeki bilgiler, siyer kaynakları ile örtüşmekle birlikte siyer kaynaklarında Mûte Savaşı'na Medine'den hangi gün çıktığına dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Müsned'de haftanın günlerinin tarihlendirmede kullanılmasının yanında dinî günlerin tarih olarak verildiğine dair sadece bir örnek tespit edilebilmiştir. O da Abdullah b. Selâm'ın İslâmiyeti kabul edişine dair Avf b. Mâlik'ten gelen rivayette olayın yahudilerin bir bayram gününde olduğuna dair zaman ifadesidir.⁴⁸ Avf b. Mâlik'in bu rivayeti siyer kaynaklarında tespit edilememiştir. Siyer⁴⁹ ve hadis⁵⁰ kaynaklarında Abdullah b. Selâm'ın Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ilk günlerinde müslüman olduğu kaydedilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in bu rivayetine göre Avf b. Mâlik el-Eşca'î'nin en azından hicretin ilk zamanlarında

45 Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/304; 31/559; 40/218; 41/363, 465. *Müsned*'de Hz. Peygamber'in Pazartesi günü vefat ettiğine dair rivayetlerin büyük çoğunluğu (iki rivayet hariç (Ahmed b. Hanbel, 1421, 4/304; 31/559)) Urve b. Zübeyr (Ahmed b. Hanbel, 1421, 40/218; 41/363, 464-465), Zührî (Ahmed b. Hanbel, 1421, 19/128; 20/330-332) ve İbn İshâk'tan (Ahmed b. Hanbel, 1421, 41/300) gelmektedir.

46 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/172.

47 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/370. Ahmed b. Hanbel'in Hz. Peygamber'in Çarşamba gecesinin ortasında veya sonunda defnedildiğine dair naklettiği rivayetler İbn İshâk'tan rivayet edilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 40/369-370, 390-391; 41/300; 43/172). Siyer kaynakları, Hz. Peygamber'in bir pazartesi günü 11/632 yılının Rebîülevvel ayında vefat ettiği ve Çarşamba günü defnedildiği hususunda aynı fikirdedirler. Fakat Rebîülevvel'in hangi Pazartesi'si (2, 12 ve 15 Rebîülevvel) olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/653; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/272-274; Halife b. Hayyât, *Târih*, 92; Belâzürî, *Ensâb*, 1/543; Taberî, *Târih*, 2/198, 199-200. İbn Hişâm, Belâzürî ve Taberî'de Hz. Peygamber'in Çarşamba gecesinin yarısında defnedildiği kaydedilir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/664; Belâzürî, *Ensâb*, 1/568; Taberî, *Târih*, 3/213.

48 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/ 409.

49 Meselâ bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/516-517; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/235; Fesevî, *el-Ma'rife*, 1/264; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 12/104; İbn Kâni, *Mu'cem*, 2/132; Beyhakî, *Delâil*, 2/531-532; İbn Abdülber, *el-İsti'âb*, 3/922; Zehebî, *Târih*, 2/34.

50 Meselâ bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dâru'l-Muğni, 1421), "Salât", 156 (2/915); "İsti'zân", 4 (3/1720); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr Nâsır en-Nâsır (Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 1 (4/132); "Menâkibü'l-Ensâr", 45 (5/62-63), 51 (5/69-70); "Tefsiru'l-Kur'ân", 6 (6/19); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Sifatü'l-Kiyâme", 42 (4/233).

müslüman olması gerekir. Fakat Vâkıdî⁵¹ ve diğer kaynaklarda Avf b. Mâlik'in müslüman olarak⁵² ilk katıldığı savaşın Muharrem 7/628 tarihindeki Hayber'in fethi olduğu zikredilmektedir.⁵³ Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti siyer ve hadis kaynaklarının verdiği bilgilere çelişen bir içeriğe sahiptir.

Birçok siyer olayının tarihi verilirken bazan bir günlük zaman diliminin kısımları olan "sabahleyin" ve "geceleyin" gibi kavramlar kullanılmaktadır. *Müsned*'de ezanın teşriinin zamanı hakkında, Abdullah b. Zeyd'in gördüğü rüyayı herhangi bir tarih verilmeksizin sabahleyin Allah Resûlü'ne anlattığı kaydedilmektedir.⁵⁴ Bazı rivayetlerde kiblenin tahvilinin geceleyin vahiyle gerçekleştiğine dair bilgi de buna misal teşkil etmektedir.⁵⁵ Ka'b b. Eşref'in geceleyin öldürülmesi,⁵⁶ Hayber'in fethinin sabahleyin,⁵⁷ Necid⁵⁸ ve Hadıra

51 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1968, 4/281; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/617; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Dekken: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325), 8/168.

52 Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/280; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/617.

53 İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 3/1226; Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417), 3/411; Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/400; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddin Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türki el-Avni el-Bağdâdî Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân fî tevârihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berakât vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434), 9/134.

54 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/ 399, 402. *Müsned*'deki bilgi siyer kaynaklarında yer almaktadır. Meselâ bk. İbn İshâk, *Sîret*, 1398, 298; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/508; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/246-247.

55 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/ 266; 10/ 158. İlk siyer kaynaklarında kiblenin geceleyin değiştiğine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

56 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/505. Ahmed b. Hanbel bu rivayeti Abdürrezzâk > Ma'mer b. Râşid > Zührî ... senediyle nakletmektedir. *Müsned*'de Ka'b b. Eşref'in geceleyin katledildiğine dair verilen bilgi, siyer kaynaklarında yer almaktadır. Ayrıca Vâkıdî ve İbn Sa'd olayın 14 Rebîülevvel 3/624'te, Belâzürî Rebîülevvel H. 3'te, Taberî H. 3'te ve İbn İshâk'ın rivayetlerinde Bedir ve Uhud arasında gerçekleştiği zikredilmektedir. Bk. İbn İshâk, *Sîret*, 1398, 318-319; Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/3, 184, 189; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/51, 56, 273; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/31; Belâzürî, *Ensâb*, 1/374; Taberî, *Târih*, 2/487, 495.

57 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/106. Aynı kayıt Vâkıdî, İbn Hişâm ve İbn Sa'd'da yer almaktadır. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/642; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/329; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/106.

58 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/23-24. Vâkıdî, İbn Sa'd ve Belâzürî Necid Seriyesi'nin Şaban 7/628'de, geceleyin gerçekleştiğini belirtmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/722;

Seriyyesi'nin geceleyin⁵⁹ gerçekleşmesi, Ci'râne Umresi'nde Mekke'ye geceleyin girilip, sabahleyin Ci'râne'ye geri dönülmesi,⁶⁰ Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in geceleyin doğması,⁶¹ Benî Temîm ile Yemenli bir heyetin öğle vaktinde Medine'ye gelmesi,⁶² Tebük Gazvesi'ne giden ordunun Medine'ye kuşluk vaktinde dönmesi,⁶³ Benî Müntefik Heyetinin Medine'ye sabah namazının ardından gelmesi⁶⁴ ve Veda Haccı'nda Mekke'ye sabahleyin varılması⁶⁵ gibi kayıtlar konu hakkında diğer örneklerdir. Burada verilen örneklerden sadece kiblenin tahvilinin geceleyin gerçekleştiğine dair farklı bir görüş ve Benî Müntefik Heyetinin sabah vaktinde Medine'ye varması kaydı siyer kaynaklarında tespit edilememiştir.

Batn-ı Nahle Seriyyesi ve Hudeybiye Sulhu gibi bazı olayların tarihi zikredilirken sadece ay bilgisi verilmektedir. Batn-ı Nahle Seriyyesi'nin Receb ayında gerçekleştiği belirtilirken sene ve gündün bahsedilmemektedir.⁶⁶ Hudeybiye Sulhu'nun Zilkade ayında,⁶⁷ Umretü'l-Kazâ⁶⁸ ve Ci'râne Umresi'nin Zilkade ayında⁶⁹ gerçekleşmesi diğer örneklerdir. Siyer kaynaklarına göre

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/117-118; 3/175; Belâzürî, *Ensâb*, 1/379; 10/65.

59 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/312. Vâkîdî ve İbn Sa'd'da Hadıra Seriyyesi'nin Şaban 8/629'da geceleyin yapıldığı belirtilmektedir. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/777-778; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/132.

60 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/271-272, 277; 38/266. Vâkîdî *Müsned*'den daha detaylı olarak Ci'râne Umresinin 18 Zilkade 8/630'da, geceleyin yapıldığını ve aynı gece geri dönüldüğünü belirtmektedir. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/958-959.

61 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/316. Aynı bilgi İbn Sa'd'da yer almaktadır. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/135, 136.

62 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/132. İlgili rivayette bu vakitte Benî Temîm'in geldiği belirtilmekte olup Yemen'den gelen heyet zikredilmemektedir. Bununla beraber rivayetlerin muhtevassından iki heyetin de aynı vakitlerde Medine'de olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33/56, 107-108, 116. İbn Sa'd'da Benî Temîm heyetinin öğle vakti Medine'ye geldiği belirtilmektedir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/294.

63 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/53; 45/151. Tebük'ten gelen ordunun Medine'ye kuşluk vaktinde vardığına dair rivayetler Abdürrezzâk > Ma'mer b. Râşid > Zührî ... senediyle gelmektedir. *Müsned*'deki bu bilgi İbn Hişâm ve Taberî'de yer almaktadır. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/1049; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/533.

64 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/121. Siyer kaynaklarında böyle bir bilgi tespit edilememiştir.

65 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/300; 43/175, 202. Aynı bilgi İbn Sa'd'da yer almaktadır. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/175, 176.

66 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/ 118.

67 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/594, 595. Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki iki rivayeti de Ebû İshâk es-Sebîi'den gelmektedir.

68 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/487; 11/280; 19/368; 21/190, 255; 43/84.

69 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/280; 19/368; 21/190, 255; 43/84.

Batn-ı Nahle Seriyyesi Receb'in son günü 2/624'te,⁷⁰ Hudeybiye Antlaşması Zilkade 6/628'de,⁷¹ Umretü'l-Kazâ Zilkade 7/629'da,⁷² Ci'râne Umresi 18-19 Zilkade 8/630'da⁷³ gerçekleşmiştir. Dolayısıyla *Müsned*'de verilen bilgilerin siyer kaynaklarıyla örtüştüğü görülmektedir.

Müsned'de birkaç siyer olayının tarihlendirilmesinde hicretin gerçekleştiği Rebülevvel ayının takvim başlangıcı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kiblenin tahvili ile orucun farz kılınması hâdiselerinin tarihi, Resûlullah'ın hicret ettiği ay olan Rebülevvel ayı takvimin ilk ayı kabul edilerek verilmektedir. İlgili rivayette İbn İshâk'ın *Sîret*'inin râvilerinden olduğu düşünülen Yezid b. Hârûn⁷⁴ Hz. Peygamber'in on yedi ay boyunca Beytül-Makdis'e doğru namaz kıldığını;⁷⁵ aynı şekilde Rebülevvel'den Ramazan ayına kadar on dokuz ay boyunca oruç tuttuğunu⁷⁶ belirtmektedir.⁷⁷ Siyer kaynaklarında Receb 2/624'te (17. ayın başı) kiblenin Kâbe olduğu;⁷⁸ orucun Şaban ayının başında 2/624'te (18. ayın başı) farz kılındığı⁷⁹ belirtilmektedir. Diğer bir örnek: Mekke'nin fethinin tarihi Abdürrezzâk > Ma'mer b. Râşid > Zührî tarikli rivayette, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinin 8. senesinin 6. ayının başı, Ramazan ayı⁸⁰ olarak verilmiştir. Mekke'nin fethinin siyer kaynaklarında da 19 Ramazan 8/630'da meydana geldiği kaydedilmektedir.⁸¹ Buna göre yapılan hesaplamada Resûlullah'ın Medine'ye

70 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/14; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/601; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/10; Taberî, *Târih*, 2/411.

71 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/5; 2/573; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/308; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/95; Belâzürî, *Ensâb*, 1/349; Taberî, *Târih*, 2/620, 636.

72 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/6; 2/731; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/370; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/120; Taberî, *Târih*, 3/23. Hz. Peygamber'in Zilhicce'de Medine'ye döndüğü belirtilmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/741.

73 Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/958-959; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/154; Ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/500; Taberî, *Târih*, 3/94.

74 Mutâ' Tarâbişi, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-meğâzî ve's-siyer ve sâiri'l-merviyât* (Dimaşk - Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1414), 50.

75 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/436.

76 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/438, 439.

77 Buradaki "on dokuz ay" ifadesi, 19. aya kadar ve "on yedi ay" ifadesi 17. aya kadar anlaşılmalıdır. Ayların sayımına hicretin gerçekleştiği Rebülevvel ayı dâhil edildiğinde bu sayıların bir eksiği olan on sekiz ay ve on altı ay rakamlarına ulaşılmaktadır. Herhalde râvinin kastı, bahsedildiği üzere 19. aya kadar ve 17. aya kadar gibi ifadelerdir.

78 İbn İshâk, *Sîret*, 1398, 299; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/550; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/242. Ayrıca bk. Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 489-491.

79 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/242. Ayrıca bk. Şulul, *Kronoloji*, 492.

80 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/208.

81 Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/873, 889; Halife b. Hayyât, *Târih*, 87.

geldiği Rebiülevvel ayının esas alındığı ve verilen tarihlerin siyer kaynaklarıyla örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Mekke'nin fethi ve Huneyn Gazvesi gibi bazı olayların tarihi verilirken yıl bilgisi verilmeyip ay ve gün tarih olarak kullanılmaktadır. Bedir Gazvesi'nin 17 Ramazan Cuma günü olduğuna dair bilgi buna misaldir.⁸² Bazı rivayetlerde Mekke'nin fethi için 2⁸³ veya 10 Ramazan'da⁸⁴ yola çıkılması, fethin 13 Ramazan'da gerçekleşmesi,⁸⁵ Huneyn Gazvesi'ne 16,⁸⁶ 17, 18⁸⁷ veya 19⁸⁸ Ramazan'da çıkılması,⁸⁹ Benî Müntefik Heyetinin Receb ayının sonunda (29

82 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/103. Ay ve gün bilgisi esas alındığında *Müsned*'de verilen savaşın tarihi siyer kaynaklarıyla aynıdır. Zira siyer kaynaklarında Bedir Gazvesi'nin tarihi 17 Ramazan Cuma 2/624 olarak verilmektedir. Meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/2; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/626; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/15; Halife b. Hayyât, *Târih*, 58; Taberî, *Târih*, 2/446.

83 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/342.

84 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/222; 5/66. Ahmed b. Hanbel b. Hanbel'in bu tarihlendirme ile ilgili rivayetlerinin İbn İshâk > Zührî ... senediyle gelmesi dikkat çekmektedir. Siyer kaynaklarının büyük çoğunluğu Mekke'nin fethine 10 Ramazan 8/630'da çıktığını (Vâkıdî, 1409, 2/801; İbn Hişâm, 1375, 2/399; İbn Sa'd, 1388, 2/135; Halife b. Hayyât, 1414, 87; Taberî, 1387, 3/50), 19 Ramazan'da (Ramazan'ın bitimine 10 gün kala) fethin gerçekleştiğini belirtirler (Vâkıdî, 1409, 2/873, 889; İbn Hişâm, 1375, 2/437; İbn Sa'd, 1388, 2/137; Halife b. Hayyât, 1414, 87; Taberî, 1387, 3/69). Belâzürî, Huneyn Gazvesi konusunda Hz. Peygamber'in Mekke'ye 18 Ramazan'da geldiğini ve burada on iki gün kaldığını cezm siğası ile kaydetmektedir (Belâzürî, 1417, 1/364). Bu kayıt ise Mekke'nin fethi konusunda fethin 13 Ramazan'da gerçekleştiğine dair verdiği bilgi (Belâzürî, 1417, 1/353) ile çelişmektedir. Ayrıca Mekke'nin fethi için 2 Ramazan'da Medine'den çıktığına dair Ebû Saîd el-Hudrî'nin bir rivayeti İbn Sa'd'da yer almaktadır. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/138. Konuya dair Belâzürî'nin verdiği çelişkili tarihler hakkında yapılan bir yorum için bk. Şulul, *Kronoloji*, 870.

85 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/301. Ahmed b. Hanbel'in konuyla alakalı rivayeti Zührî'den gelmektedir. Belâzürî ve Zührî'nin bazı rivayetlerinde Mekke'nin 13 Ramazan'da fethedildiği belirtilmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/889; Belâzürî, *Ensâb*, 1/353.

86 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/235.

87 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/286; 18/12.

88 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/218.

89 Huneyn Gazvesi'ne 16, 17, 18 veya 19 Ramazan'da çıktığına dair *Müsned*'deki kayıtlar, siyer kaynaklarının verdiği bilgilerle uyuşmamaktadır. Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in Mekke'de on beş gün ikamet ettikten sonra Huneyn Gazvesi'ne Mekke'den 6 Şevvâl (veya 5 Şevvâl) 8/630'da çıktığı belirtilmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/889; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/437; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/137; Taberî, *Târih*, 3/69. Huneyn Gazvesi'ne çıkış tarihi hakkında bazı değerlendirmeler için bk. Şulul, *Kronoloji*, 872.

veya 30 Receb) Medine'ye gelmesi,⁹⁰ Veda Haccı için Medine'den Zilkade'nin bitimine beş gece kala⁹¹ veya Zilhicce hilâline yakın bir zamanda⁹² çıkılması ve Mekke'ye 4 Zilhicce'de varılması⁹³ diğer örneklerdir. Bedir Gazvesi, Mekke'nin Fethi, Veda Haccı için Medine'den çıkış ve Mekke'ye varış ile alâkalı olarak verilen tarihler siyer kaynaklarıyla uyusmaktadır. Fakat Huneyn Gazvesi ile alâkalı verilen tarihler, siyer kaynaklarının verdiği bilgilerden farklıdır. Son olarak Benî Müntefik heyetinin Medine'ye gelişine dair kaydedilen tarih, ilk dönem siyer kaynaklarında tespit edilememiştir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde olayların tarihi verilirken gün ve ay zikredilmeyip senesine atfı yapılan sadece bir örnek tespit edilmiştir. O da Câbir b. Abdullah'ın ilk korku namazının kılındığı gazvenin (Zâtürrikâ' Gazvesi'nin) yedinci senede olduğunu belirtmesidir.⁹⁴ Zâtürrikâ' Gazvesi'nin tarihi hakkında siyer âlimleri arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Vâkıdî, gazvenin Bedrül-mev'id'den sonra, Muharrem ayında (5/626);⁹⁵ İbn İshâk, Bedrül-mev'id'den önce Cemâziyelevvel ayında (4/625);⁹⁶ Ebû Ma'ser es-Sindî ise Benî Kurayza Gazvesi'nden sonra⁹⁷ gerçekleştiğini belirtmektedir. Dolayısıyla *Müsned*'de yer alan bu bilgi, İbn İshâk ve Vâkıdî'nin verdiği tarihlerden farklı olmakla beraber

90 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/121. İbn Sa'd, Benî Müntefik heyetini Medine'ye gelen heyetler arasında zikretmekle beraber Lakîb b. Âmir'in de içinde bulunduğu bu heyetin hangi ayda Medine'ye geldiğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu açıdan *Müsned*'deki bu rivayetin önemi artmaktadır. İbn Sa'd'ın kaydettiği bilgi için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/302. Ayrıca bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/518; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, 1992), 332-333.

91 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/398; 43/365.

92 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/376-377. Vâkıdî, İbn Hişâm ve İbn Sa'd'da Hz. Peygamber'in Veda Haccı için Medine'den Zilkade'nin bitimine beş gece kala çıktığı belirtilmektedir (Vâkıdî, 1409, 3/1089; İbn Hişâm, 1375, 2/601; İbn Sa'd, 1388, 2/173; İbn Seyyidünnâs, 1414, 2/342; Zürcânî, 1417, 4/145). Ayrıca İbn Sa'd *Müsned*'deki bilgiyi teyit mahiyetinde 4 Zilhicce'de Mekke'ye ulaşıldığına dair bir rivayet nakleder. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/175. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürcânî, Şerhü'z-Zürcânî ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 4/145.

93 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/201.

94 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23/80. *Müsned*'de korku namazının Hendek Gazvesi'nde henüz emredilmediğine dair rivayetler de bunu desteklemektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/293-294.

95 Vâkıdî, *Meğâzi*, 1/4, 395.

96 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/203-204; Taberî, *Târih*, 2/555.

97 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmi eş-Şâfi Şâmi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. Âdil Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414), 5/181.

Ebû Ma'şer es-Sindî'nin verdiği tarihe zaman aralığı açısından paralellik arz etmektedir.

Az sayıda da olsa bazı olayların tarihi zikredilirken “gelecek yıl/العام المقبل) ifadesi kullanılmaktadır. Uhud Gazvesi'nin tarihi verilirken Bedir'den sonraki sene,⁹⁸ Umretü'l-Kazâ'nın tarihi verilirken Hudeybiye'den sonraki sene⁹⁹ ve Benî Abdülkays heyetinin Medine'ye ikinci kez gelişinin tarihi verilirken ilk gelişlerinin ertesi sene¹⁰⁰ olarak verilmesi buna örnektir. Siyer kaynaklarında Bedir'in 17 Ramazan 2/624,¹⁰¹ Uhud'un 15 Şevvâl 3/625,¹⁰² Hudeybiye Sulhu'nun Zilkade 6/628¹⁰³ ve Umretü'l-Kazâ'nın Zilkade 7/629¹⁰⁴ tarihinde gerçekleştiği kaydedilmektedir.

Abdülkays heyetinin Medine'ye geliş tarihi hakkında siyer kaynakları birbirinden farklı tarihler vermektedir. Vâkıdî ve İbn Sa'd, heyetin Medine'ye geliş tarihini 8/629-30 senesi,¹⁰⁵ İbn Hişâm 9/630-31,¹⁰⁶ Taberî ise 10/631-32¹⁰⁷ olarak vermektedir. İbn İshâk'ın konuya dair rivayetinde herhangi bir tarih ibaresi bulunmamaktadır. Bununla beraber onun genel olarak Mekke'nin fethinden itibaren heyetlerin gelmeye başladığını vurgulamasına bakılırsa en azından heyetin en erken 8/629-30'da gelebileceği çıkarılabilir.¹⁰⁸ *Müsned*'deki Abdülkays heyetinin Medine'ye geliş tarihi ve bu kabilenin gönderdiği heyet sayısı dışındaki bilgilerin siyer kaynaklarında yer alan bu bilgilerle uyduğu görülmektedir. *Müsned*'de Abdülkays heyetinin Medine'ye geldiği tarih hakkında açık bir bilgi bulunmamakla beraber bazı rivayetlerde heyete hac ibadetinin emredilmesi kaydının yer alması,¹⁰⁹ olayın haccın farz olmasından sonra

98 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/335, 346.

99 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/471; 10/246; 21/255; 31/249.

100 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/298.

101 Meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/2; Halife b. Hayyât, *Târih*, 58.

102 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/3; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/36; Halife b. Hayyât, *Târih*, 67; Taberî, *Târih*, 2/499, 502.

103 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/5; 2/573; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/308; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/95; Belâzürî, *Ensâb*, 1/349; Taberî, *Târih*, 2/620, 636.

104 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/6; 2/731; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/370; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/120; Taberî, *Târih*, 3/23. Hz. Peygamber'in Zilhicce'de Medine'ye döndüğü belirtilmektedir. Bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/741.

105 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/314; 5/557.

106 Esasında İbn Hişâm ilgili rivayette olayın tarihini vermemiştir (İbn Hişâm, 1375, 2/575). Fakat heyetlerin Medine'ye gelişinin 9/630-31'de gerçekleştiğini belirtmektedir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/559.

107 Taberî, *Târih*, 3/136.

108 Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/559, 560.

109 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/386-387.

gerçekleştiği sonucuna ulaştırabilir. Fakat *Müsned*'de namaz, zekât ve orucun kaydedilmesine rağmen haccın zikredilmediği rivayetler de bulunmaktadır.¹¹⁰ Dolayısıyla bu kayıtlardan yola çıkılarak olayın tarihi hakkında herhangi bir tahminde bulunulması zorlaşmaktadır. Bununla beraber *Müsned*'deki bir rivayette Hayber'in fethinde Müslüman olan Ebû Hüreyre'nin¹¹¹ Abdülkays heyetinin gelişine şahit olduğu belirtilmektedir.¹¹² Buradan hareketle olayın Hayber'in fethinden bir süre sonra gerçekleştiği söylenebilir.

Bazı olayların tarihleri hakkında nadiren de olsa iklimle ilgili ifadeler kullanılmaktadır. Benî Mustalik Gazvesi'nin kış mevsiminde,¹¹³ Tebük Gazvesi'nin meyvelerin olgunlaştığı ve gölgenin arandığı zaman¹¹⁴ ve Resûlullâh'ın oğlu İbrahim'in güneş tutulduğunda¹¹⁵ vefat ettiğine dair verilen kayıtlar buna örnek olarak verilebilir.

Kıblenin tahvili ve Resûlullâh'ın Hz. Âişe ile evlenmesi gibi birkaç olayın tarihi verilirken gün zikredilmeyip sene ve ay tarih olarak kaydedilmektedir. Meselâ, kıblenin tahvilinin hicretin ikinci senesinde, Receb ayında (hicretin 17. ayında),¹¹⁶ Orucun farz kılınmasının hicretin ikinci senesinde, Şaban ayında (hicretin 19. ayında)¹¹⁷ ve Resûlullah'ın Hz. Âişe ile evliliğinin Şevvâl 1/623¹¹⁸ veya Şevvâl 2/624'te¹¹⁹ yapıldığı belirtilmektedir. Zührî'den gelen bir rivayette

110 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/264-266.

111 *Müsned*'deki bilgilere göre Ebû Hüreyre Hudeybiye Sulhu ile Hayber'in fethi arasında (Ahmed b. Hanbel, 1421, 16/531) veya Hayber'in fethinden üç gün sonra müslüman olmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/407-408.

112 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/294-295.

113 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/411. Bu bilgi İbn Hişâm ve Taberî'de yer almaktadır. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/302; Taberî, *Târîh*, 2/616.

114 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/68. Bu bilgi Vâkîdî ve Taberî'de bulunmaktadır. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/992; Taberî, *Târîh*, 3/101.

115 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/453; 30/75, 76, 114. Bu konu hakkında siyer kaynaklarında aynı bilgi yer almaktadır. Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/142, 143-144; Belâzürî, *Ensâb*, 1/452; Taberî, *Târîh*, 11/617. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in konuya dair naklettiği diğer rivayetlerde Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in 18 veya 16 aylıkken vefat ettiği bilgileri yer almaktadır. 18 aylıkken vefat ettiği bilgisini veren rivayet İbn İshâk > Abdullah b. Ebû Bekir senediyle (Ahmed b. Hanbel, 1421, 43/330), 16 aylıkken vefat ettiği bilgisini içeren rivayetlerden biri Mücâlid b. Saîd > Şa'bî senediyle (Ahmed b. Hanbel, 1421, 30/456) nakledilmektedir.

116 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/ 117; 5/ 136, 312, 362; 36/ 436.

117 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/ 438, 439.

118 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/319; 42/471.

119 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/183. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/462, 476. *Müsned*'deki Resûlullâh'ın Hz. Âişe ile Şevvâl ayında evlendiğine dair rivayetler Urve b. Zübeyr'den nakledilmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/319; 42/171.

Mekke'nin fethinin tarihi, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinin 8. senesinin 6. ayının başında, Ramazan ayında gerçekleştiğinin¹²⁰ zikredilmesi diğer bir örnektir.

Siyer kaynaklarında kıblenin Receb 2/623-24'te (17. ayın başı) Kâbe'ye çevrildiği,¹²¹ orucun Şaban ayının başında 2/624'te (18. ayın başı) farz olduğu¹²² kaydedilmektedir. *Müsned*'de olduğu gibi siyer kaynakları Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evliliğinin tarihi hakkında farklı görüşlere sahiptir. Vâkîdî ve Belâzürî evliliğin Şevvâl 1/623'te,¹²³ diğer gurup ise Şevvâl 2/624'te gerçekleştiğini düşünmektedir.¹²⁴ Ayrıca *Müsned*'de Zührî'den gelen rivayette Mekke'nin fethine dair verilen tarihin râvilerin bir vehmi olduğu belirtilmektedir. Zira doğru olan Mekke'nin hicretten 7 buçuk sene sonra fethedildiğidir. Mekke'nin fethinin 8/630'da gerçekleşmesi ve Rebülevvel'den Ramazan ayına kadar altı ay geçmesi, fethin tarihinin bu şekilde verilmesine sebep olmuştur, diye ifade edilmektedir.¹²⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'de siyere dair naklettiği rivayetlerin sadece bir tanesinde gün, ay ve sene tarih olarak net bir şekilde belirlenebilmektedir. Veda Haccı'na dair Câbir b. Abdullah'tan gelen bu rivayette Hz. Peygamber'in Medine'de kaldığı dokuz sene içinde hac yapmadığı, 10/632'de Zilkade'nin bitimine 10 gün kala (yani 19 veya 20 Zilkade) Medine'den çıktığı¹²⁶ belirtilmektedir. Vâkîdî, İbn Hişâm ve İbn Sa'd'da Hz. Peygamber'in Veda Haccı'na Zilkade'nin bitimine beş gece kala çıktığı belirtilmektedir.¹²⁷ Dolayısıyla sadece gün hususunda bir farklılık bulunduğu görülmektedir.

Evliliğin 1/623 veya 2/624'te yapıldığına dair rivayetlerin ikisi de Urve b. Zübeyr'den rivayet edilir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/360; 43/404.

120 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/208.

121 İbn İshâk, *Sîret*, 1398, 299; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/550; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/242. Ayrıca bk. Şulul, *Kronoloji*, 489-491.

122 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/242. Ayrıca bk. Şulul, *Kronoloji*, 492.

123 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/58; Belâzürî, *Ensâb*, 1/409.

124 Halife b. Hayyât, *Târih*, 65; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2/368; Makrizî, *İmtâ u'l-esmâ*, 6/42; Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî*, 4/382.

125 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379), 8/4; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbî, ts.), 17/276; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 5/266-267.

126 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/325.

127 Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/1089; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/601; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/173.

2. Önemli Siyer Olaylarının Tarihlendirmede Kullanılması

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde önemli tarihî olaylarının, bazı hâdiselerin tarihlendirilmesinde esas alındığı görülmektedir. Bu tarz tarihlendirmeler, olaylar arasındaki kronolojinin tespiti açısından önem arz etmektedir. Hicretin ilk yıllarında Abdullah b. Übey'in Resûlullah'a karşı takındığı düşmanca tavır anlatılırken, bu hâdisenin Bedir Gazvesi'nden önce gerçekleştiği belirtilmektedir.¹²⁸ Recî' Vakası'nın Bedir Gazvesi'nden sonra vukû bulduğuna dair tarihlendirme de başka bir örnektir.¹²⁹

Müsned bu tarz örnekler bakımından zengindir. Ebû Râfi''in Müslüman olmasının Bedir Gazvesi'nden önce,¹³⁰ İfk Hâdisesi'ne dair Hz. Âişe'den gelen rivayette İfk olayının, örtü âyetinin nüzûlü¹³¹ ve Resûlullah'ın Zeyneb bint Caş ile evlenmesinden sonra,¹³² Gâbe Gazvesi'nin Hudeybiye Sulhu'nun hemen ardından,¹³³ Medine'ye gelen Müslüman kadınlarla yapılan biatın Hudeybiye Sulhu'nun ardından,¹³⁴ İslâm'a davet mektuplarının Hudeybiye Sulhu'ndan

128 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/102, 104. Ahmed b. Hanbel bu tarihlendirmeye alâkalı rivayetlerin tamamı Zührî > Urve b. Zübeyr ... senediyle gelmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 36/101-104). Bunlardan biri Abdürrezzâk > Ma'mer b. Râşid > Zührî > Urve b. Zübeyr ... senediyle nakledilir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/101-102.

129 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/309, 310, 460, 461. Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki iki rivayeti Zührî'den gelmektedir (Ahmed b. Hanbel, 13/307-310, 459-461). Zührî'nin bir rivayeti Abdürrezzâk > Ma'mer b. Râşid > Zührî ... senediyle nakledilmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/459-461.

130 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/290. Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki naklettiği rivayet İbn İshâk'tan gelmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/290-291.

131 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/405. Krş. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/428; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/298; Taberî, *Târih*, 2/612.

132 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/412. Krş. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/430; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/300; Taberî, *Târih*, 2/614.

133 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/48. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/70. Gâbe Gazvesi, siyer kaynaklarına göre Hudeybiye Sulhu'ndan önce, Benî Lihyân Gazvesi'nden hemen sonra 6/627'de gerçekleşmiştir. Bununla beraber siyer kaynakları gazvenin gerçekleştiği ay hususunda aynı görüşte değillerdir. Meselâ bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 1/4; 2/537; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/279-281; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/80; Belâzürî, *Ensâb*, 1/349; Taberî, *Târih*, 2/596.

134 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/251. Ahmed b. Hanbel'in verdiği bu bilgi siyer kaynaklarında da aynı şekildedir. Meselâ bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/631-632; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/326-327.

sonra,¹³⁵ Hayber'in fethinin Hudeybiye Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra,¹³⁶ Amr b. Âs ile Hâlid b. Velid'in İslâm'ı kabulünün Mekke fethinden kısa bir süre önce,¹³⁷ Evtâs Savaşı'nın Huneyn Gazvesi'nin ardından,¹³⁸ Ci'râne'de Huneyn ganimetlerinin taksiminin Tâif Muhasarası dönüşünün ardından gerçekleşmesi ve Hevâzin kabilesinin 10 kûsür (13-19 arası) gece sonra buraya gelmesi,¹³⁹ İla Hâdisesi'nin Tebûk Gazvesi'nden kısa bir süre önce¹⁴⁰ ve Cüheyne kabilesine mektup gönderilmesinin Resûlullah'ın vefatından bir veya iki ay önce¹⁴¹ olması

135 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/198, 199. Ahmed b. Hanbel'in bu tarihlendirmeye dair naklettiği rivayet Zühri'den gelmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/198-202. İbn Sa'd, Vâkîdî'den naklen İslâm'a davet mektuplarının Muharrem 7/628'de gönderildiğini kaydetmektedir. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/258.

136 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/213. Müsned'de yer alan tarih kaydı, İbn Sa'd'da daha tafsilatlı bir şekilde Vâkîdî'den naklen Muharrem 7/628 şeklinde yer almaktadır (İbn Sa'd, 1388, 1/258). Bununla beraber İbn Hişâm'da konu hakkında bilgi verilmeyle beraber olayın tarihi zikredilmemiştir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/607.

137 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/314. Müsned'de bu konudaki rivayet İbn İshâk'tan gelmektedir. İbn İshâk'ın bu rivayeti İbn Hişâm'da bulunmaktadır. Orada da aynı zaman ifadesi kaydedilmektedir (İbn Hişâm, 1375, 2/277). Fakat Vâkîdî, İbn Sa'd ve Taberî olayın 1 Safer 8/629'da meydana geldiğini kaydederler. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 2/661, 745; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/252; Taberî, *Târih*, 3/29.

138 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/337. Müsned'deki verilen bu bilgi Velid b. Müslim'den nakledilmektedir. Aynı bilgi siyer kaynaklarında da yer almaktadır. Bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/915; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/454; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/151-152; Taberî, *Târih*, 3/79.

139 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/230. Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki rivayeti Zühri > Urve b. Zübeyr senediyle gelmektedir. Bu bilgi Vâkîdî ve İbn Sa'd'da geçmekle beraber bu iki kaynak müellif daha tafsilatlı olarak Hevâzin heyeti gelene kadar Hz. Peygamber'in 5-18 Zilkade arasında Ci'râne'de 13 gece beklediğini belirtmektedir (Vâkîdî, 1409, 3/958; İbn Sa'd, 1388, 2/154). İbn Hişâm, Belâzürî ve Taberî'de Ci'râne'de beklenen süre ile alâkâlı herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/488; Belâzürî, *Ensâb*, 1/364-368; Taberî, *Târih*, 3/82, 86. Ayrıca bk. Zürkânî, Şerhü'z-Zürkânî, 4/19.

140 Ma'mer b. Râşid > Zühri yoluyla gelen rivayette Hz. Ömer İla Hâdisesi esnasında Medine'de Gassânîler'in Müslümanlarla savaşmak için atlarını nalladıkları, yani savaşa hazırlandıkları haberini konuştuklarını belirtmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/348. Müsned'deki aynı rivayet İbn Sa'd ve İbn Hibbân'da yer almaktadır. İbn Hibbân hâdisenin 9/630'da gerçekleşen olaylar arasında zikreder. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/182-185; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ'*, thk. Seyyid Abdülazîz Bey vd. (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1407), 360-364.

141 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/79-80. İlk dönem siyer kaynaklarından sadece İbn Sa'd konuya dair farklı bir tarikle ve aynı lafızlarla iki rivayet nakletmektedir (İbn Sa'd, 1388, 6/113). Fakat bu rivayetlerde "Hz. Peygamber'in vefatından bir veya iki ay önce" gibi herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Bu rivayet hadis kitaplarında

buna misal olarak verilebilir.

Kimi zaman bazı olayların tarihlendirilmesinde ilgili olayın önemli bir aşamasının, zaman ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Meselâ Abdullah b. Selâm'ın müslüman olmasından bahseden bir rivayette Abdullah'ın İslâm'ı kabul edişinin vakti, Medine'ye hicret eden Resûlullah'ın Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yerleştiği gün şeklinde verilmiştir.¹⁴²

Resûlullah'ın Medine'ye geldiği gün; yani hicret, hicretin ilk yıllarındaki bazı olayların tarihi zikredilirken kullanılmıştır. Bu rivayetlerde genelde “Resûlullah Medine'ye geldiğinde” veya nadiren de olsa “Resûlullah geldiğinde” ifadeleri yer almaktadır. Meselâ, “Resûlullah Medine'ye geldiğinde” ifadesi Abdullah b. Selâm¹⁴³ ve Selmân-ı Fârisî'nin¹⁴⁴ müslüman oluşu ile Ensar kadınlarının Resûlullah'a biatı¹⁴⁵ hususunda kullanılmaktadır. “Resûlullah geldiğinde” ifadesinin kullanımı Abdullah b. Selâm'ın müslüman oluşuna dair bir rivayette de bulunmaktadır.¹⁴⁶ Aynı şekilde Benî Kurayza ve Benî Nadîr arasında cahiliyeden kalma diyet meselesinin çözümünde Hz. Peygamber'i hakem seçmelerinin hicretten kısa bir süre sonraya denk geldiği belirtilmektedir.¹⁴⁷

nakledilmektedir. Meselâ bk. Tirmizî, “Libâs”, 7 (3/343-344); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Saydâ - Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Libâs”, 39 (4/67). Ayrıca bk. Muhammed Hamîdullah, *Mecmû'atü'l-vesâ'iki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide* (Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 1407), 265.

142 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/426.

143 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/113-114; 21/349. *Müsned*'de verilen bu tarih siyer kaynaklarında da aynı şekilde bulunmaktadır. Meselâ bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/516-517; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/235-236; Belâzürî, *Ensâb*, 1/266. Ayrıca bk. Beyhakî, *Delâil*, 2/530; Makrîzî, *İmtâ u'l-esmâ'*, 14/76.

144 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/102; 39/145. Siyer kaynaklarındaki bilgiler *Müsned*'i desteklemektedir. Meselâ bk. İbn İshâk, *Sîret*, 1398, 87-93; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/214-221; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/184-185; 4/75-81; Belâzürî, *Ensâb*, 1/485-487.

145 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/394; 45/288. *Müsned*'deki benzer kayıtlar İbn Sa'd ve Taberî'de yer almaktadır. Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/11-12; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/345.

146 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/201.

147 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/88-90; 5/401. *Müsned*'deki bilgi farklı bir tarikle Taberî'nin *Tefsîr*'inde yer almaktadır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/352-353.

3. Rivayetlerin Mukayese Edilmesiyle Olayların Tarihinin Tespiti

Birçok siyer olayının tarihinin daha isabetli bir şekilde tespit edilebilmesi için Ahmed b. Hanbel'in "Bir hadisin bütün tariklerini bir araya toplamadığın sürece o hadisi anlayamazsın. Hadisin tarikleri birbirini açıklar" ve Yahyâ b. Main'in "Bir hadisi otuz tarikle yazmadığımız sürece onu anlamazdık" ifadelerinde¹⁴⁸ de işaret edildiği gibi *Müsned*'de konuyla alakalı birkaç rivayetin bir araya getirilerek mukayese edilmesi gerekmektedir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ilgili olayın tarihlendirilmesinde takip edilen bu yöntem neticesinde bazı olayların tarihi net bir şekilde tespit edilebilmektedir. Bununla beraber rivayetlerdeki bilgi yetersizliği sebebiyle birçok olayın belli zaman aralıkları içerisinde gerçekleştiğine dair tespitlere yer verilmekte veya bu da yapılamadığında olaylara yaklaşık olarak tarih verilmek durumunda kalmaktadır. Avf b. Mâlik'in Müslüman olması,¹⁴⁹ Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evlenmesi, Benî Nadîr Gazvesi,¹⁵⁰ Hudeybiye Sulhu,¹⁵¹ Ümâme bint Ebü'l-Âs'ın hastalanması¹⁵² ve Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in vefatı¹⁵³ gibi siyer hâdiselerinin tarihleri ile ilgili rivayetler mukayese edilerek değerlendirildiğinde bu olayların gerçekleştiği belli zaman aralıkları tahmin edilebilmektedir. Meselâ Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliğini anlatan rivayetlerde olayın tarihi zikredilmemektedir. Zührî'den gelen bir rivayete göre Hz. Ali, düğün yemeğinin

148 Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve 'âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403), 2/212.

149 Avf b. Mâlik'in ne zaman Müslüman olduğuna dair *Müsned*'de herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Fakat Medine'de Resûlullah ile beraber Abdullah b. Selâm'ın Müslüman oluşuna şahit olduğunu belirten rivayet (Ahmed b. Hanbel, 1421, 39/409-410) esas alındığında, onun azından, en geç Abdullah b. Selâm gibi hicretin ilk zamanlarında Müslüman olduğu çıkarılabilir. Abdullah b. Selâm'ın hicretin ilk zamanlarında müslüman olduğuna dair meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/113-114; 20/426-428; 21/349.

150 *Müsned*'deki rivayetler karşılaştırıldığında Benî Nadîr Gazvesi'nin Benî Kurayza Gazvesi'nden önce (Ahmed b. Hanbel, 1421, 10/434. Krş. Ahmed b. Hanbel, 1421, 4/88-90), Benî Kurayza Gazvesi Hendek Gazvesi'nin hemen akabinde meydana gelmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/90; 42/29.

151 Bu hâdis Hudeybiye Sulhu, Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile evlenmesinden sonra (Ahmed b. Hanbel, 1421, 31/220), Hayber'in fethinden önce (Ahmed b. Hanbel, 1421, 24/212-213), Zilkade ayında gerçekleşmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 30/594, 595).

152 Ümâme, annesi Zeyneb'in vefatından önce, en geç Hudeybiye Sulhu'ndan iki sene sonra vefat etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/124.

153 Zeyneb, ilgili rivayetlere göre en erken Hudeybiye Antlaşması'ndan iki sene sonra veya hicretten altı sene sonra vefat etmiş olabilir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/322-323. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/251; 43/381.

masrafını karşılamak gayesiyle birini Bedir Gazvesi'nde ganimet olarak aldığı, diğerini de Resûlullah'ın verdiği iki devesiyle izhir otu satmak istedi. Lakin o sıralarda sarhoş olan Hz. Hamza'nın bu iki deveye kılıcıyla saldırması sonucunda Hz. Ali hedefini gerçekleştiremedi.¹⁵⁴ *Müsned*'de yer alan rivayetlere göre Hz. Hamza Uhud'da şehit olmuştur.¹⁵⁵ Böylece hâdisenin Bedir ile Uhud arasında, yani bir senelik¹⁵⁶ süreç içerisinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Siyer kaynaklarında bu evliliğin zamanı ve ayı hakkında ihtilâf bulunmakla beraber evliliğin 2/624'te Bedir Gazvesi dönüşünde gerçekleştiği görüşü ağır basmaktadır.¹⁵⁷

Başka bir örnek, rivayetlere göre Benî Nadîr Gazvesi, Benî Kurayza Gazvesi'nden önce meydana gelmiştir.¹⁵⁸ Benî Kurayza Gazvesi ise Uhud'dan bir sene sonra gerçekleşen Hendek Gazvesi'nin hemen akabinde vukû bulmuştur.¹⁵⁹ Siyer kaynaklarında Benî Nadîr Gazvesi'nin Rebüevvel 4/625'te,¹⁶⁰ Benî Kurayza'nın ise Hendek Gazvesi'nin ardından Zilkade'nin sonları ile Zilhicce'nin başları arasında, 5/627'de¹⁶¹ meydana geldiği belirtilmektedir. Verilen iki örnekte görüldüğü üzere *Müsned*'deki tespit edilen tarihlendirmeler genel itibarıyla siyer kaynaklarının verdikleri tarihlerle uyusmaktadır. Bununla beraber *Müsned*'deki rivayetlerin net tarihler olmadığı, belli zaman aralıklarına indirgenmesine dikkat edilmelidir.

Müsned'deki siyer olaylarının çoğunun meydana geldiği tarih hakkında belli zaman aralıkları verilememekte olup sadece tahminde bulunmaktadır. Bu tarz olaylarda sadece ilgili olayın meydana geldiği tarihe yakın bir vakaya atıf varsa ona göre bir tahmin verilebilmektedir. Amr b. Ümeyye Seriyyesi,¹⁶² Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile evlenmesi,¹⁶³ Benî Mustalik Gazvesi,¹⁶⁴

154 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/382.

155 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/34; 25/ 480-483.

156 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/335, 346.

157 Meselâ bk. Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî*, 2/357.

158 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10/434. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/88-90. Ahmed b. Hanbel'in bu konuda naklettiği rivayet Mûsâ b. Ukbe'den gelmektedir.

159 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/90; 42/29. Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/287.

160 Meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/4, 363; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/190-191.

161 Meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/4; 2/496; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/233; Belâzürî, *Ensâb*, 1/347.

162 Bu seriyye Recî' Vakasından sonra, Recî' vakası da Bedir Gazvesi'nden sonra gerçekleşmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/309, 310, 460, 461.

163 Allah Resûlü, Ümmü Seleme ile hicretten sonra (Ahmed b. Hanbel, 1421, 44/33), Ebû Seleme'nin vefatından sonra evlenmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/31, 247-248, 268-270.

164 Gazvenin kış mevsiminde (Ahmed b. Hanbel, 1421, 42/410) ve Uhud'dan sonraki bir tarihte gerçekleştiği anlaşılmaktadır. *Müsned*'deki rivayetlerde Abdullah b. Ömer'in bu gazveye katıldığı belirtilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 8/464, 477-478;

Kuratâ Seriyyesi, Benî Lihyân Gazvesi,¹⁶⁵ II. Vâdilkurâ Gazvesi,¹⁶⁶ Abdullah b. Atik Seriyyesi,¹⁶⁷ Zeyneb'in Ebü'l-Âs ile tekrar evlenmesi,¹⁶⁸ Habeşistan muhacirlerinin dönüşü,¹⁶⁹ Resûlullâh'ın Ümmü Habîbe ile evlenmesi,¹⁷⁰ Siy Seriyyesi,¹⁷¹ Mûte Savaşı, Zâtüsselâsil Seriyyesi,¹⁷² Sifûlbahr Seriyyesi, Batn-ı İdam Seriyyesi,¹⁷³

9/131-132). Buna göre yine *Müsned*'de yer alan rivayetlere göre Abdullah b. Ömer Uhud'a katılamamıştır (Ahmed b. Hanbel, 1421, 8/287). Dolayısıyla bu bilgilere göre Benî Mustalik Gazvesi'nin en azından Uhud'dan sonra gerçekleştiği söylenebilir.

165 Seriyye en geç Mekke'nin fethinden bir süre önce meydana gelmiş olabilir. Çünkü *Müsned*'deki nakledilen bir rivayete göre Kureyşli müşriklerinin komutanı Hâlid b. Velid'dir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 27/122). *Müsned*'de Hâlid b. Velid'in Mekke'nin hemen öncesinde Müslüman olduğu kaydedilmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/134.

166 Seriyyenin esnasında Mekke'nin henüz fethedilmediği anlaşılmaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/27-28, 65-66.

167 Bu seriyyeye dair *Müsned*'de yer alan iki rivayette (Ahmed b. Hanbel, 1421, 39/506-507) Hayber'in henüz fethedilmediği anlaşılmaktadır.

168 Rivayetlerin geneli göz önüne alındığında evlilik Zeyneb'in hicretinden altı sene sonra, Hudeybiye Sulhu'ndan iki sene sonra gerçekleşmiştir. *Müsned*'de Zeyneb'in Medine'ye ne zaman geldiğine dair bir bilgi bulunmamakla beraber Bedir gazvesi ve akabinde müşriklerin Bedir'de ölen yakınları için fidye vermeleri esnasında Zeyneb'in Mekke'de olduğu anlaşılmaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1421, 43/381). Hudeybiye Sulhu'nun ardından Müslüman erkeklerin müşrik kadınlarla ve müslüman kadınların müşrik erkeklerle evli olamayacağına dair âyet inince bu tarz evlilikler hükmen kalkmış oldu (Ahmed b. Hanbel, 1421, 31/251). *Müsned*'de İbn İshâk'tan gelen rivayette bu olaya işaret edilerek Zeyneb'in Ebü'l-Âs ile bu âyetin nüzulünden iki sene sonra ilk nikâhları üzerine tekrar evlendikleri kaydedilmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/322-323.

169 Habeşistan muhacirlerinin Resûlullâh'ın Medine'ye hicretinden bir süre sonra Habeşistan'dan döndükleri anlaşılmaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/290, 468.

170 Evliliğin Ümmü Habîbe'nin Habeşistan'a hicretinden bir süre sonra olduğu söylenebilir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/398.

171 *Müsned*'deki bir rivayete göre Abdullah b. Ömer ilk defa Hendek Gazvesi'ne katılmıştır (İbn Hanbel, 1421, 8/287). Dolayısıyla İbn Ömer'in Siy Seriyyesi'ne iştirakinin en azından Hendek'ten sonraki bir tarihe denk geldiği söylenebilir.

172 Amr b. Âs *Müsned*'de yer alan bilgilere göre Mekke fethinin kısa bir süre öncesinde Müslüman olmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1421, 29/314). Zâtüsselâsil Seriyyesi'ne dair gelen bazı rivayetlerde Amr b. Âs'ın "Ey Allah'ın Resûlü! Ben mal için Müslüman olmadım. Aksine İslâm'a olan iştiağım ve Allah'ın Resûlü ile beraber olma arzusuyla Müslüman oldum" sözüne bakılırsa bu gazveye Medine'ye gelişinden kısa bir süre çıktığı anlaşılabilir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/298-299, 337-338.

173 Batn-ı İdam Seriyyesi'nde Muhalleme b. Cessâm kendilerine selam veren Âmir el-Eşca'i'yi öldürmesi Huneyn Gazvesi esnasında münakaşaya sebep olmuştur. Bu olayın Huneyn Gazvesi'nde tartışılması Batn-ı İdam Seriyyesi'nin Huneyn Gazvesi'ne yakın bir tarihte gerçekleştiğini göstermektedir. Bu konudaki rivayetler için bk. Ahmed b.

Hamza b. Amr Seriyyesi,¹⁷⁴ Benî Cezîme Seriyyesi,¹⁷⁵ Dûmetülcendel Seriyyesi,¹⁷⁶ Abdullah b. Übey'in Ölümü¹⁷⁷ ve Hz. Ali'nin Yemen'e gönderilmesi¹⁷⁸ gibi bazı olayların tarihleri hakkında sadece tahmin yapılabilmektedir.

Bunlardan biri olan Mûte Savaşı'na Medine'den Cuma günü çıktığının belirtilmesine¹⁷⁹ rağmen savaşın yapıldığı sene hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat rivayetlerde Hâlid b. Velid'in bu savaşta bulunduğu dair kayıtlar,¹⁸⁰ bu savaşın Hendek Gazvesi sonrasında ve en erken Mekke'nin fethinin kısa bir süre öncesinde gerçekleşebileceğini göstermektedir. Çünkü Hâlid b. Velid, Hendek Gazvesi'nden bir süre sonra Amr b. Âs ile beraber Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce müslüman olmuştur.¹⁸¹ Siyer kaynaklarında Mûte Savaşı'nın Cemâziyelevvel 8/629'da meydana geldiği belirtilmektedir.¹⁸² Mekke'nin fethi de 8/630'da Ramazan'ın bitimine on gün kala (19 Ramazan) meydana gelmiştir.¹⁸³ Başka bir misal, *Müsned*'de Sifülbahr Seriyyesi'nin tarih

Hanbel, *Müsned*, 34/558-559; 39/306-307, 310.

- 174 Bu seriyeye Ebû Hüreyre'nin katıldığı bilgisi dikkate alındığında (Ahmed b. Hanbel, 1421, 13/429-430; 14/172; 15/524-525) bu seriyenin en azından Ebû Hüreyre'nin müslüman oluşundan sonra olması gerekir. Ebû Hüreyre *Müsned*'deki bilgilere göre Hudeybiye Sulhu ile Hayber'in fethi arasında (Ahmed b. Hanbel, 1421, 16/531) veya Hayber'den üç gün sonra (Ahmed b. Hanbel, 1421, 32/407-408) müslüman olmuştur. Buna göre bu seriyeye en azından Hayber'in fethinden bir süre sonra gerçekleşmiştir.
- 175 Hz. Peygamber bu seriyenin başına Hâlid b. Velid'i komutan tayin etmesine (Ahmed b. Hanbel, 1421, 10/444) bakılırsa seriyenin en erken Hâlid'in müslüman olmasının hemen ardından gerçekleşmesi mümkün olabilir. Hâlid b. Velid de Mekke'nin kısa bir süre öncesinde müslüman olmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1421, 29/314). Dolayısıyla seriyeye de en erken bu zamanlarda olabilir.
- 176 Hammâd b. Seleme'den gelen rivayete göre Dûmetülcendel Seriyyesi'nin gerçekleştiği zaman Ca'fer b. Ebû Tâlib hayattadır. Ca'fer b. Ebû Tâlib Mûte Savaşı'nda vefat etmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 4/162). Bu savaşta bulunan Hâlid b. Velid de Mekke fethinin kısa bir süre öncesinde Müslüman olmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1421, 29/312-315). Bu bilgi de olayın tarih aralığını tahmin etmeye yardımcı olmaktadır.
- 177 Konuyla alakalı rivayetlerde herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1421, 1/254-255; 8/308; 23/237, 307; 36/91). Bununla beraber Abdullah b. Übey'in İfk Hâdisesi esnasında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/368-372.
- 178 Rivayetlerde Hz. Ali'nin Hâlid b. Velid ile beraber Yemen'e gönderildiği belirtilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 38/118, 144). Hâlid b. Velid Mekke'nin kısa bir süre öncesinde Müslüman olmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1421, 29/312-315). Buna göre bu hâdise en erken Mekke fethinden kısa bir süre önce gerçekleşebilir.
- 179 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/431.
- 180 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/245, 258.
- 181 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/312-315.
- 182 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/128; Taberî, *Târih*, 11/494-495.
- 183 Meselâ bk. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3/873, 889; Halife b. Hayyât, *Târih*, 87.

verilmeksizin Kureyş'in bir kervanına yönelik olduğu kaydedilmektedir.¹⁸⁴ Buna binaen seriyyenin en azından Mekke'nin fethinden önce bir tarihte gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Siyer kaynaklarında seriyyenin Receb 8/629'da meydana geldiği belirtilmektedir.¹⁸⁵ Aynı şekilde *Müsned*'de Kuratâ Seriyyesi'ne dair rivayetler nakledilmekte ve bu rivayetlerde herhangi bir zaman ifadesi yer almamaktadır. Fakat rivayetin muhtevasından o esnada Mekke'nin Kureyşli müşriklerin elinde olduğu; yani henüz fethedilmediği anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ Kuratâ Seriyyesi, siyer kaynaklarına göre Muharrem 6/627'de gerçekleşmiştir.¹⁸⁷

Son olarak şu mesele örnek olarak verilebilir: *Müsned*'de Benî Mustalik Gazvesi'nin kış mevsiminde¹⁸⁸ gerçekleştiği belirtilmekle beraber hâdisenin tarihi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Fakat *Müsned*'deki rivayetlerde Abdullah b. Ömer'in bu gazveye katıldığı kaydedilmektedir.¹⁸⁹ Yine *Müsned*'de yer alan bir rivayete göre 14 yaşında Uhud'a katılamayan İbn Ömer, 15 yaşında Hendek Gazvesi'ne iştirak etmiştir.¹⁹⁰ Dolayısıyla bu rivayetlerden onun ilk katıldığı savaşın Hendek Gazvesi olduğu anlaşılmaktadır. *Müsned*'deki bu bilgiler beraber mütalâa edildiğinde Benî Mustalik Gazvesi'nin Hendek Gazvesi'nden sonra meydana geldiği şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Fakat bu, siyer âlimlerinin ekserinin görüşü ile çelişmektedir. Siyer âlimlerine göre Benî Mustalik Gazvesi, Şaban 5/626'da vukû bulmuş olup, Hendek Gazvesi'nden önce meydana gelmiştir.¹⁹¹ Şâmî, İbn Ömer'in Benî Mustalik Gazvesi'ne katılımı kaydının bu gazvenin 5/626 senesinde meydana gelen görüşü desteklediğini düşünmektedir.¹⁹² Fakat yukarıda belirtildiği üzere bu, İbn Ömer'in ilk katıldığı savaşın Hendek olduğu bilgisi ile mukayese edilince Benî Mustalik Gazvesi'nin 6/627 tarihinde gerçekleşmesi mümkün olur. Velhasıl Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerindeki İbn Ömer'in katıldığı ilk savaşın Hendek Gazvesi olması, bu gazve esnasında 15 yaşına ulaşması ve Benî Mustalik Gazvesi'ne katılımı hakkındaki bilginin tenkide açık olup ilk iki bilginin isabetli olmadığı düşünülmektedir. Yezid

184 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/242.

185 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/6; Taberî, *Târih*, 3/32; İbn Hibbân, *es-Sîre*, 321.

186 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/317-320; 15/519.

187 Vâkıdî, *Meğâzî*, 2/534; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/78; Belâzürî, *Ensâb*, 1/376. Ayrıca bk. Şulul, *Kronoloji*, 691.

188 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/410.

189 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/464, 477-478; 9/131-132.

190 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/287.

191 Meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/4; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/63, 65; Belâzürî, *Ensâb*, 1/341, 343. İbn İshâk ve onun görüşünü benimseyen Halife b. Hayyât ile Taberî Benî Mustalik Gazvesi'nin Şaban 6/627'de meydana geldiğini düşünmektedir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/289; Halife b. Hayyât, *Târih*, 80; Taberî, *Târih*, 2/604.

192 Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 4/355.

b. Hârûn'un ilgili rivayeti naklettikten sonra İbn Ömer'in Hendek Gazvesi sırasında 16 yaşında olması gerektiğini belirtmesi de bu düşünceyi desteklemektedir.¹⁹³

Yapılan mukayeseler neticesinde az sayıda olayın tarihi hakkında detaylı bir tarihlendirme yapılabilmektedir. Cî'râne Umresi, Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği, Hz. Peygamber'in Cebrâil'e Kur'an'ı iki defa okuması ve Hz. Peygamber'in vefatının tarihleri bunlara misal olarak verilebilir. Yapılan tespitlere göre Cî'râne Umresi Zilkade¹⁹⁴ 8/630'da,¹⁹⁵ Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği Zilhicce 9/631'de,¹⁹⁶ Hz. Peygamber'in Cebrâil'e Kur'an'ı iki defa okuması vefat ettiği sene olan¹⁹⁷ 11/632'nin Safer ayında¹⁹⁸ ve Hz. Peygamber'in vefatı Rebülevvel

193 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1968, 4/143.

194 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/280; 19/368; 21/190, 255; 43/84.

195 *Müsned*'de nakledilen rivayetlere göre önce Mekke'nin Fethi, sonra sırasıyla Huneyn Gazvesi, Tâif Muhasarası, Cî'râne'de ganimetlerin dağıtımı ve Cî'râne Umresi gerçekleşmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 19/368; 20/57-58). Mekke hicretin 8. senesinde, Ramazan ayında fethedildiği bilgisi (Ahmed b. Hanbel, 1421, 5/208) ve yukarıda zikredilen olaylar dizisinin kronolojisi dikkate alındığında Cî'râne Umresi'nin Zilkade 8/630'da gerçekleştiği anlaşılmaktadır. *Müsned*'de kronolojik sıralamaya riayet edilerek sırasıyla Mekke'nin Fethi, Huneyn Gazvesi, Tâif Muhasarası ve Cî'râne'de ganimetlerin dağıtımının gerçekleştiğine dair rivayet Mu'temir b. Süleymân > Süleymân b. Tarhân et-Teymî senediyle gelmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/57-58.

196 Konuya dair rivayetlerden Mekke'nin o esnada Müslümanların idaresinde olduğu anlaşılmaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1421, 1/183). Mekke'nin fethi yukarıda belirtildiği üzere Ramazan 8/630'da gerçekleşmiş olup ardından sırasıyla Huneyn Gazvesi, Tâif Muhasarası, Cî'râne'de ganimetlerin taksimi, Cî'râne Umresi ve Medine'ye dönüş gerçekleşmiştir. Cî'râne Umresi de Zilkade ayında yapıldıktan (Ahmed b. Hanbel, 1421, 11/280; 19/368; 21/190) sonra Hz. Peygamber Medine'ye dönmüştür (Ahmed b. Hanbel, 1421, 24/271-272, 277; 38/266). Hz. Peygamber, Rebülevvel ayında Medine'ye hicret etmiş (Ahmed b. Hanbel, 1421, 36/438, 439) ve burada vefat edene kadar 10 yıl ikamet etmiştir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 3/462, 476; 4/19, 110). Verilen tarihlere göre Hz. Peygamber'in Rebülevvel ayında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetlerdeki hicri takvim hesaplamalarının Rebülevvel ayı esas alınarak yapıldığına dikkat çekilmelidir. Muharrem ayı esas alındığında vefat tarihi 11. yılın Rebülevvel ayı olur. Her iki durumda da Hz. Peygamber'in vefat tarihi ile Cî'râne Umresi arasında 3 defa hac yapma imkânı olabilir. Bunlardan sonuncusu (10/632 yılında) Veda Haccı olması, Zilkade 8/630'da yapılan Cî'râne Umresi'nden sonra Medine'ye dönülmesine bakılırsa o senenin Zilhicce ayında hac yapılmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir'in yaptığı haccın 9/631 tarihinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

197 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/295-296.

198 *Müsned*'de İbn İshâk > Zührî ... senediyle gelen iki rivayette Hz. Peygamber'in vefatından bir ay önce Kur'an'ı Cebrâil'e iki defa okuduğu belirtilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 3/481; 5/146-147). Bunun yanında yukarıda belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in Rebülevvel ayında Medine'ye geldiği ve burada vefat edene kadar 10

11/632'de,¹⁹⁹ Pazartesi günü,²⁰⁰ günün son kısmında²⁰¹ gerçekleşmiştir. Mukayese sonrasında ortaya çıkan bu tarihlerin siyer kaynaklarındaki tarihlerle uyduğu görülmektedir.²⁰²

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde olayların tarihlendirilmesi için izlenen bu usûl bazan siyer kaynaklarında bulunan bilgilerden çok farklı sonuçlara ulaşılmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla *Müsned*'de olduğu gibi diğer hadis kitaplarındaki siyer hâdiselerinin tarihlendirilmesi yapılırken buna benzer durumlarla karşılaşılması mümkündür. Meselâ *Müsned*'de Abdullah b. Ömer'in Uhud, Hendek ve Mekke fethindeki yaşı hakkında verilen bilgiler, *Müsned*'de ilgili olaylarla alâkalı olarak tespit edilen diğer bilgilerle mukayese edildiğinde ortaya çok farklı sonuçlar çıkmaktadır. Şöyleki rivayetlere göre İbn Ömer Uhud'da 14, Hendek'te 15²⁰³ ve Mekke'nin fethinde 20 yaşındadır.²⁰⁴ Bu rivayetler beraber mütalaa edildiğinde Uhud ile Hendek arasında bir, Hendek Gazvesi ile Mekke fethi arasında beş sene olduğu kanaatine ulaşılmasına sebep olmaktadır. İbn Ömer'le alâkalı bu bilgiler, Mekke'nin fethinin Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinin 8. senesinin 6. ayının başında, Ramazan ayında gerçekleştiği²⁰⁵ ve Bedir ile Uhud arasında bir sene bulunduğu bilgisi²⁰⁶ ile beraber değerlendirildiğinde, Bedir Gazvesi'nin 1/623, Uhud Gazvesi'nin 2/624 ve Hendek Gazvesi'nin 3/625 tarihlerinde yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hâlbuki siyer kaynaklarında

yl ikamet ettiği kaydedilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 3/462, 476; 4/19, 110). Dolayısıyla vefatının Rebiülevvel ayında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Fakat hicri takvimin başlangıcı Rebiülevvel değil de Muharrem ayı esas alındığında hâdisenin tarihi, hicri 11. Sene (632), Safer ayı olmaktadır.

199 Hz. Peygamber Rebiülevvel ayında Medine'ye gelmiş olup burada vefat edene kadar 10 yıl ikamet etmiştir. Hz. Âişe'den gelen bir rivayetten Hz. Peygamber'in Veda Haccı'ndan sonraki üçüncü ay olan Rebiülevvel'in başında hayatta olduğu belirtilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1421, 44/436). Verilen tarihlere göre Hz. Peygamber'in Rebiülevvel ayında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

200 Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/304; 31/559; 40/218; 41/363, 465.

201 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/128; 20/330-331, 332.

202 Cî'râne Umresi'nin tarihi için meselâ bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/500. Hz. Ebû Bekir'in hac emirliğinin tarihi için meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/7; 3/1076-1078; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/540. Hz. Peygamber'in Cebrâil'e Kur'an'ı iki defa okumasının tarihi için meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/194-195; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, 12/232. Hz. Peygamber vefatının tarihi için meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/7.

203 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/287.

204 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/207.

205 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/208.

206 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/335, 346.

Bedir 17 Ramazan 2/624,²⁰⁷ Uhud 15 Şevvâl 3/625²⁰⁸ ve Hendek Şevvâl-Zilkade arası 5/627'de²⁰⁹ meydana gelmiş olup Hendek Gazvesi ile Mekke'nin fethi²¹⁰ arasında yaklaşık 3 sene bulunmaktadır. Dolayısıyla *Müsned*'de İbn Ömer'in yaşına dair rivayetlerin içeriğinde bu açıdan problem bulunduğu görülmekte ve hadis rivayetlerindeki bu tür bilgilerin siyer kaynaklarıyla mukayese edilerek değerlendirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

4. Herhangi Bir Tarih Kaydının Kullanılmaması ve Muğlak Tarihli Olaylar

Birçok gazve, seriyye ve Medine'ye gelen heyetler hakkında *Müsned*'de bilgi bulunmakla beraber söz konusu rivayetlerde herhangi bir zaman ifadesi kullanılmamaktadır. 'Uşeyre,²¹¹ Züemer²¹² ve Bahran²¹³ Gazveleri; Karede,²¹⁴ Benî Temîm,²¹⁵ Alkame b. Mücezziz,²¹⁶ Abdullah b. Üneys,²¹⁷ Kedîd²¹⁸ ve Fedek (II. Mürre) Seriyeleri;²¹⁹ Benî Sudâ,²²⁰ Müzeyne,²²¹ Benî Âmir,²²² Benî Hüceym,²²³ Benî Nümeyr,²²⁴ Becile, Ahmesî ve Kays,²²⁵ Kinde²²⁶ ve Benî Hanîfe Heyetleri,²²⁷ Adî

207 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/2; Halife b. Hayyât, *Târih*, 58. Ayrıca bk. Şulul, *Kronoloji*, 495.

208 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/3; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/36; Halife b. Hayyât, *Târih*, 67; Taberî, *Târih*, 2/499, 502.

209 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1/4; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/214; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/65; Taberî, *Târih*, 2/564.

210 Mekke'nin fethi 8/630'da, Ramazan'ın bitimine 10 gün kala (19 Ramazan) gerçekleşmiştir. Meselâ bk. Vâkıdî, *Meğâzî*, 3/873, 889; Halife b. Hayyât, *Târih*, 87.

211 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/ 256-257, 367.

212 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/ 112.

213 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/ 70.

214 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/ 299-300.

215 Konu hakkındaki tek rivayeti incelemek için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/306-307.

216 İlgili bazı rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/56; 33/101-102, 165.

217 Rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/440-444.

218 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/169-171.

219 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/73-74, 133.

220 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/77-78.

221 Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/155.

222 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/237-238.

223 Rivayetleri incelemek için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25/309-312; 34/234-239; 38/253-254.

224 İlgili rivayete bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/294.

225 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/129-130.

226 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/160, 165-166.

227 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/224-225.

b. Hâtim et-Tâî²²⁸ ve Dırâr b. Ezver'in Müslüman olması;²²⁹ Müseylimetülkezzâb ve Esved el-Ansî'nin irtidadı²³⁰ ve Ümmü Külsûm'un vefatı²³¹ gibi konularda ilgili olayların tarihi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Müsned'de kaydedilen birçok olayın tarihi hakkında bilgi bulunmadığı gibi bazı olayların tarihi hakkında verilen bilgilerin tam olarak hangi zaman dilimine işaret ettiği de belli değildir. Meselâ, Resûlullâh'ın Meymüne bint Hâris ile Mekke'den çıkınca evlendiği kaydedilmektedir.²³² Fakat *Müsned*'de ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in hangi tarihte Mekke'de bulunduğu dair herhangi bir bilgi bulunmadığı için Veda Haccı, Ci'râne Umresi, Umretü'l-Kazâ gibi olayların hangisinde bu hâdisenin meydana geldiği anlaşılmamaktadır. Siyer kaynaklarında Resûlullâh'ın Meymüne ile Şevvâl 7/629'da nikâhlandığı ve Zilkade 7/629'da Umretü'l-Kazâ'nın bitiminde Mekke'den dönerken zifafa girdiği belirtilmektedir.²³³

Abdullah b. Ahmed'in naklettiği bir rivayette Ebü'l-Gâdiye Yesâr b. Sebu' (Ezher) el-Cühenî'nin hicret edip Müslüman olduğu belirtilmektedir.²³⁴ Bilindiği gibi hicret Mekke fethine kadar geçerlidir.²³⁵ Buradan hareketle Ebü'l-Gâdiye el-Cühenî'nin en azından Mekke'nin fethinden önce bir tarihte müslüman olduğu söylenebilir. Bunun yanında Ebü'l-Gâdiye el-Cühenî'nin Akabe gününde Hz. Peygamber'e biat ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Bunların birinde Ebü'l-Gâdiye'nin "Akabe günü Allah Resûlü'ne biat ettim" şeklindeki bir ifadesinden²³⁶ onun II. Akabe Biati'ne katıldığı anlaşılabilir. Fakat bu ifadenin geçtiği rivayetin devamında Hz. Peygamber'in söylediği sözler Veda Haccı'nda söyledikleri sözler ile hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla buradaki "Akabe günü Allah Resûlü'ne biat ettim" hatalı olarak zikredilmiş olabilir veya Ebü'l-Gâdiye el-Cühenî'nin kastı Akabe Biati olmayabilir. Zira Ebü'l-Gâdiye el-Cühenî başka bir rivayette Hz. Peygamber'in Akabe günü kendilerine hutbe verdiğini belirtmekte ve az önce bahsedilen rivayetin metninin benzerini zikretmektedir.²³⁷ Dolayısıyla bu rivayetlerde Akabe günü ile Akabe Biati mi, yoksa Veda Haccı zamanında Akabe'de bulunulan gün mü kastediliyor, anlaşılmamaktadır.²³⁸

228 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32/123.

229 İlgili rivayete bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/256.

230 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/204.

231 Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/106.

232 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/397.

233 Meselâ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/132, 133, 218.

234 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/253.

235 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/448.

236 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/253.

237 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/252.

238 İlgili rivayetlere bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/253.

Ebü'l-Gâdiye el-Cühenî'nin ne zaman müslüman olduğuna dair *Müsned*'de olduğu gibi siyer kaynaklarında net bir bilgi tespit edilememektedir. Bununla beraber Medine'ye gelip müslüman olduğu kaydedilirken “vefede/فد,” kelimesinin kullanılmasına bakılırsa²³⁹ Mekke'nin fethinden sonra müslüman olduğu söylenebilir. Zira “vefede/فد,” ifadesi genellikle Mekke fethinden sonra müslüman olmak için Medine'ye gelen kabile ve kişiler için kullanılmaktadır.²⁴⁰ Ebü'l-Gâdiye el-Cühenî'nin çocukken Hz. Peygamber'e yetiştiği de kaydedilir.²⁴¹ İbn Habîb, onun Hudeybiye Antlaşması'na katıldığını kaydeder.²⁴² Dolayısıyla bu konuda hem *Müsned*'de hem de siyer kaynaklarında müşterek bir görüş ve kanaatin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Yapılan karşılaştırma ve değerlendirmeler sonucunda Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki bahsedilen siyer olaylarının tarihlerinin zikredilmesinde belli bir yöntemin takip edilmediği tespit edilmiştir. Böyle bir sonucun ortaya çıkması bir hadis eseri olan *Müsned* için bir tenkit değildir. Zira hadis eserlerinin ana hedefi ahkâma delil teşkil edecek sahih rivayetleri belirlemektir. Dolayısıyla hadis eserlerinden, olayların tarihlerini vermesi veya siyer eserlerinde olduğu üzere bu tarihlerin detaylı ve düzenli bir şekilde kaydedilmesinin beklenmesi isabetli bir yaklaşım olmaz.

Rivayetlerden nadir de olsa Ci'râne Umresi, Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği, Veda Haccı ve Resûlullâh'ın vefatı gibi konularda detaylı tarihler elde edilebilmektedir. Bununla beraber Medine dönemine dair siyer olaylarının çoğunun meydana geldikleri tarihler hakkında *Müsned*'de yeterince bilgi bulunmamakta ve kiblenin tahvili, Batn-ı Nahle Seriyyesi, Bedir Gazvesi, Zâtürrikâ' Gazvesi, Mûte Savaşı, Huneyn Gazvesi ve Tebük Gazvesi gibi bazı olaylara dair sadece gün, sadece ay, ay ve gün, ay ve sene gibi kısmî tarihler verilmektedir. Diğer taraftan Mûte Savaşı'nın Cuma günü gerçekleşmesi ve Benî Müntefik Heyetinin Receb ayının sonunda Medine'ye gelmesi gibi bazı olaylara dair verilen kısmî tarihlendirmelerin

²³⁹ Zehebi, *Târih*, 2/448.

²⁴⁰ Bazı misaller için bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/295, 301, 303, 304, 305, 308.

²⁴¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1725; Ebü'l-Mehâsin Hüseyinî, *el-İkmâl fî zikri men lehû rivâye fî Müsnedi'l-imâm Ahmed mine'r-ricâl sivâ men zükira fî Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Karaçi: Menşûrâtü Câmi'ati'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.), 541.

²⁴² Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî İbn Habîb, *el-Muhabber*, thk. İlse Lichtenstâdter (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 295. Tafsilatlı bilgi için bk. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Ta'cilü'l-menfe'a bi-zevâ'idü ricâli'l-e'immeti'l-erbe'a* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1416), 2/519-522.

siyer kaynaklarında yer almadığı ve Benî Mustalik Gazvesi'nin tarihi gibi bazı konulardaki rivayetlerin içerdiği bilgilerin çeşitli tartışmalara kaynaklık ettiği belirtilmelidir. Bu tür rivayetler Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin siyer açısından önemini artırmaktadır.

İslâm'a davet mektuplarının Hudeybiye Sulhu'ndan sonra, Gâbe Gazvesi'nin Hudeybiye Sulhu'nun hemen ardından, Hayber'in fethinin Hudeybiye Sulhu'ndan kısa bir süre sonra, Evtâs Savaşı'nın Huneyn Gazvesi'nin ardından ve Ci'râne'de Huneyn ganimetlerinin taksiminin Tâif Muhasarası dönüşünün ardından gerçekleşmesi gibi *Müsned*'de zikredilen birçok siyer olayının tarihlendirilmesinde önemli hâdiseler bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem birçok olayın kronolojisinin tesbitini sağlamaktadır. Bu amaç için konuyla alakalı *Müsned*'deki tüm rivayetlerin bir araya getirilerek karşılaştırılması gerekmiştir. Yapılan karşılaştırmalar neticesinde ilgili olaylar hakkında siyer kaynaklarıyla örtüşen tarihler ortaya çıktığı gibi siyer kaynaklarıyla uzlaştırılamayacak derecede farklı tarihler de elde edilmiştir. Dolayısıyla bu tür mukayeseler sonucunda Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i özelinde hadis kaynaklarındaki siyer rivayetlerinden elde edilen tarihlendirme ile ilgili bilgilerin ihtiyatla karşılanması ve bu bilgilerin siyer kaynaklarıyla beraber mütalâa edildikten sonra yapılan çalışmalarda kullanılması gerekmektedir. Aksi takdirde bu yöntemle elde edilen tarihler, olayların anlaşılmasını zorlaştıracak ve onları kronolojisi açısından daha karmaşık hale getirecektir. Bazı olayların tarihlerinin zikredildiği rivayetlerin aynı zamanda tarihçi olan Zührî, İbn İshâk ve Ma'mer b. Râşid gibi siyer âlimlerinden gelmesinin, Ahmed b. Hanbel'in muhaddis olmasına rağmen bu tür durumlarda siyer ilminin uzmanlarına itibar ettiğini gösterdiği söylenebilir.

Bu makaledeki tespitler, günümüzde tartışılmakta olan "Siyer yazımında hadis kitaplarındaki rivayetler mi esas alınmalı, yoksa siyer eserleri mi esas alınmalı?" sorusuna cevap verilmesine yardımcı olacaktır. Yukarıda belirtildiği üzere hadis kitaplarının kendine has amacı ve usûlü sebebiyle siyerde en çok dikkat edilen unsurlardan olan olayların tarihlerinin zikri hususuna özel bir önem verilmemiştir. Fakat bu, bir eleştiri konusu değildir. Diğer taraftan hadis kaynakları siyere kaynaklık eden zengin bir malzemeye sahiptir. Sonuç olarak siyer yazımında *-Müsned* özelinde- tek başına hadis kitapları kaynak olarak kullanıldığında olayların kronolojisinin ciddi derecede eksik; hatta kimi noktalarda hatalı ve karmaşık olacağının göz önünde bulundurulması gerekmektedir ve ona göre bu malzeme kullanılmalıdır. Bununla beraber yukarıda yapılan bazı tespitler,- göz önünde bulundurularak hadis kitaplarının siyerin önemli bir kaynağı ve hatta bazı tarihlendirmelerde tek kaynak durumunda olduğu gerçeğinin de vurgulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-‘İlel ve ma‘rifetü’r-ricâl*. thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs. 3 Cilt. Riyad: Dâru’l-Hânî, 1422.
- Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421.
- Apaydın**, Mehmet. *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2018.
- Aynî**, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *‘Umdetü’l-kârî fi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arâbî, ts.
- Belâzürî**, Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü’l-eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1417.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Delâilü’n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi’ş-şerî’a*. thk. Abdülmu’tî Kal’acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fi el-. *Sahîhu’l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dâru Tavkî’n-Necât, 1422.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. el-Memleketü’l-Arabiyyetü’s-Suûdiyye: Dâru’l-Muğnî, 1421.
- Dûrî**, Abdülazîz ed-. *Neş’etü ilmi’t-târih inde’l-Arab*. Birleşik Arap Emirlikleri: Merkezü Zâyed li’t-Türâs ve’t-Târih, 1420.
- Ebû Dâvûd**, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Saydâ - Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.
- Ebû’l-Mehâsin Hüseyinî**. *el-İkmâl fi zikri men lehû rivâye fi Müsnedi’l-imâm Ahmed mine’r-ricâl sivâ men zükira fi Tehzîbi’l-Kemâl*. thk. Abdülmu’tî Emîn Kal’acî. Karaçi: Menşûrâtü Câmî’ati’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye, ts.
- Erul**, Bünyamin. “Sîret ve Tarih Kitaplarının Hadis İlmi ile İlgisi”. *Asr-ı Saâdet Dünyası (1) Bir Bilim Olarak Sıyer ve Kaynakları*. 159-171. İstanbul: Sıyer Yayınları, 2014.
- es-Seyyid Ebû’l-Me’âtî en-Nûrî vd.** *Mevsû’atü akvâli’l-imâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli’l-hadîs ve ‘ilelihî*. 4 Cilt. Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1417.

- Fesevî**, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-. *el-Ma'rife ve't-târih*. thk. Ekrem Ziyâ' 'Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Günaltay**, M. Şemseddin. *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- Halife b. Hayyât**, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî. *Târihu Halife b. Hayyât*. thk. Süheyl Zekkâr. Dâru'l-Fikr, 1414.
- Hamîdullah**, Muhammed. *Mecmû'atü'l-vesâ'iki's-siyâsiyye li'l-'ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşide*. Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 6. Basım, 1407.
- Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve 'âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1403.
- Târihu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- Hizmetli**, Sabri. *İslâm Tarihçiliği Üzerine*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- İbn Abdülber**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412.
- İbn Habîb**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî. *el-Muhabber*. thk. İlse Lichtenstâdter. Beyrut: Dâru'l-Âfâk'l-Cedide, ts.
- İbn Hacer**, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dârû'l-Marife, 1379.
- Ta'cilül-menfe'a bi-zevâ'idi ricâli'l-e'immeti'l-erbe'a*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1416.
- Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Dekken: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1325.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ'*. thk. Seyyid Abdülazîz Bey vd. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1407.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebi. 2 Cilt. Kahire: Matba'atü

Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hiyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398.

İbn Kâni', Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' b. Merzûk el-Ümevî el-Bağdâdî. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Salâh b. Sâlim el-Musarrâtî. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1418.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâi ed-Dımaşkı el-Hanbelî. *İ'lâmü'l-muvakkı'in 'an rabbi'l-'âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî. *el-Me'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, 2. Basım, 1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388.

İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğâzî ve's-şemâ il ve's-siyer*, 1414.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1417.

Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe. thk. Ali Muhammed Mu'avviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İstemi, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

“Rivayetlerde Nakledilen Zaman-Mekân ve Olay Örgüsünün Tespitine Verilen Önem Açısından Hadisçilerin ve Tarihçilerin Yöntemlerinin Karşılaştırılması”. *Hadis ve Siyer Araştırmaları (Dergi)* 3/1 (2017), 9-40.

“Rivayetlere Kaynaklık Eden Olayların Meydana Geldiği Zaman ve Mekanın Muhaddisler Açısından Önemi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research* 10/48 (2017), 740-748.

Kâşif, Seyyide İsmail. *Mesâdirü't-târîhi'l-İslâmî ve menâhicü'l-bahs fih*. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, 1403.

Koçyiğit, Talat. “I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi”.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15/ (1967), 43-55.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-. *İmtâ 'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ' i (enbâ' i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ' .* thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemisî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420.

Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzibü'l-kemâl fi esmâ' i'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400.

Polat, Salahattin. "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları". *Asr-ı Saâdet Dünyası (1) Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları*. 23-36. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.

Sezgin, M. Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları*. Ankara: Otto Yayınları, 8. Basım, 2019.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-zamân fi tevârihi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berakât vd. 23 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1434.

Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî eş-Şâfiî. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*. thk. 'Âdil Abdülmevcûd vd. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414.

Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Basım, 2013.

İlk Siyer ve Megazî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdı (H.130-207/m.747-823) Hayatı, Eserleri Tarihçiliği ve Etkileri. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

Siyer Usûlü. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-Beyân fi te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk ve sîlatü tarihi't-Taberî*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1387.

Tarâbişî, Mutâ'. *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-meğâzi ve's-siyer ve sâiri'l-merviyât*. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Fikr - Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1414.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk.

Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Umerî, Ekrem Ziyâ'. *es-Sîretü'n-nebeviyyetü's-sahiha muhâvele li-tatbiki kavâ'idî'l-muhaddisîn fî nakdi rivâyâti's-sîreti'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 6. Basım, 1415.

Medine Toplum. çev. Nureddin Yıldız. İstanbul: Risâle Yayınları, 1988.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî el-*Kitâbü'l-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. ed. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.

Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-. *Şerhü'z-Zürkânî ale'l-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.